

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

---

**Національний університет «Одеська юридична академія»**

---

**КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

**ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК**

для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
спеціальності 053 «Психологія» / С4 «Психологія»

Одеса

2025

УДК 159.9

K227

*Рекомендовано навчально-методичною радою  
Національного університету «Одеська юридична академія»  
(протокол № від.0.2025 р.)*

**Укладачі:**

**Джежик О. В.** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія»,  
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-7408-7546>

**Король К. М.** – доктор філософії в сфері права, Національний університет «Одеська юридична академія», ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1178-9196>

**Рецензенти:**

**Шрагіна Л.І.** – доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету.

**Гузенко В.А.** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи Національного університету «Одеська політехніка».

Історія психології: навч.-метод. посіб. для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» / С4 «Психологія» [Електронне видання] / уклад.: Джежик О.В., Король К.М. Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса : 2025. 106 с. **Режим доступу:** <https://>

Навчально-методичний посібник містить теоретичні відомості з детальним описом матеріалу, завдання до практичних занять та самостійних робіт. Призначений для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» / С4 «Психологія» з метою закріплення лекційного матеріалу, підготовки до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Історія психології».

ISBN .....

© , Джежик О.В., Король К. М. 2025

## ЗМІСТ

|                                                                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Зміст.....                                                                                                        | 3   |
| Вступ.....                                                                                                        | 4   |
| Тема 1. Історія психології як навчальна дисципліна .....                                                          | 8   |
| Практичне заняття 1.Історія психології як навчальна дисципліна.....                                               | 13  |
| Самостійна робота 1. Історія психології як навчальна дисципліна.....                                              | 16  |
| Тема 2. Психологічні погляди у Стародавньому Китаї та Індії.....                                                  | 18  |
| Практичне заняття 2.Психологічні погляди у Стародавньому Китаї та Індії.....                                      | 20  |
| Самостійна робота 2. Психологічні погляди у Стародавньому Китаї та Індії.....                                     | 22  |
| Тема 3. Розвиток античної психології .....                                                                        | 24  |
| Практичне заняття 3. Розвиток античної психології.....                                                            | 32  |
| Самостійна робота 3. Розвиток античної психології.....                                                            | 36  |
| Тема 4. Психологія у Середні Віки та епоху Відродження.....                                                       | 38  |
| Практичне заняття 4.Психологія у Середні Віки та епоху Відродження.....                                           | 46  |
| Самостійна робота 4. Психологія у Середні Віки та епоху Відродження.....                                          | 48  |
| Тема 5. Розвиток психологічної думки Нового часу (XVII ст.). Психологія в епоху<br>Просвітництва (XVIII ст.)..... | 50  |
| Практичне заняття 5.Розвиток психологічної думки Нового часу (XVII ст.). .....                                    | 52  |
| Самостійна робота 5. Розвиток психологічної думки Нового часу (XVII ст.). .....                                   | 54  |
| Практичне заняття 6. Психологія в епоху Просвітництва (XVIII ст.). .....                                          | 55  |
| Самостійна робота 6. Психологія в епоху Просвітництва (XVIII ст.). .....                                          | 57  |
| Тема 6. Виникнення психології як самостійної науки у XIX ст. Поява та розвиток<br>психоаналізу.....               | 59  |
| Практичне заняття 7. Виникнення психології як самостійної науки у XIX ст. Поява та<br>розвиток психоаналізу.....  | 68  |
| Самостійна робота 7. Виникнення психології як самостійної науки у XIX ст. Поява та<br>розвиток психоаналізу.....  | 72  |
| Тема 7. Розвиток біхевіоризму та гештальт-терапії.....                                                            | 73  |
| Практичне заняття 8.Розвиток біхевіоризму та гештальт-терапії.....                                                | 75  |
| Самостійна робота 8. Розвиток біхевіоризму та гештальт-терапії.....                                               | 77  |
| Тема 8. Поява та розвиток гуманістичної та когнітивної психології у II пол. XXст.....                             | 78  |
| Практичне заняття 9. Поява та розвиток гуманістичної та когнітивної психології у II пол.<br>XXст.....             | 80  |
| Самостійна робота 9. Поява та розвиток гуманістичної та когнітивної психології у II пол.<br>XXст.....             | 82  |
| Тема 9. Поява та розвиток психології в Україні.....                                                               | 84  |
| Практичне заняття 10. Поява та розвиток психології в Україні.....                                                 | 86  |
| Самостійна робота 10. Поява та розвиток психології в Україні .....                                                | 89  |
| Зразки тестових завдань з курсу «Історія психології».....                                                         | 91  |
| Питання для підготовки до заліку з дисципліни «Історія психології».....                                           | 95  |
| Форми підсумкового контролю успішності здобувачів.....                                                            | 99  |
| Критерії оцінювання знань здобувачів.....                                                                         | 100 |
| Рекомендований перелік джерел.....                                                                                | 101 |

## ВСТУП

Навчальна дисципліна «Історія психології» призначена для здобувачів, які навчаються за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти.

Навчальна програма курсу «Історія психології» освітлює історичний розвиток психологічних знань у різних країнах, їх специфіку, зв'язок з суспільно-історичними умовами і станом духовного життя, культурою. Соціокультурний контекст розвитку психологічних знань розкриває дієву роль психології у вирішенні соціально значущих проблем у різних сферах суспільного життя (вихованні, навчанні, етиці відносин між людьми тощо).

Головна мета освітньої компоненти «Історія психології» полягає у засвоєнні здобувачами вищої освіти загальної логіки, закономірностей та хронології становлення, розвитку психологічних знань в контексті загальної історії науки.

Завданнями навчальної дисципліни «Історія психології» є:

- сформувати уявлення про історичну еволюцію психології як науки, з урахуванням її взаємозв'язку з іншими науковими галузями;
- опанувати методологічні аспекти становлення психологічного знання;
- опанувати знання про ключові проблематику сутність психологічної думки в донауковий і науковий періоди;
- сформувати уявлення про особливості розвитку основних напрямів і шкіл психології, а також внеску провідних українських і зарубіжних науковців у становлення психологічної науки;
- опанувати навички збору, систематизації та аналізу історичних фактів, пов'язаних із розвитком психологічної науки.

Навчальна дисципліна «Історія психології» базується на знаннях здобувачів вищої освіти, які вони отримали, вивчаючи суміжні курси зі шкільної програми. «Історія психології» є базовим освітнім компонентом з обов'язкової частини загальної підготовки здобувача та є підґрунтям вивчення таких освітніх компонентів, як: «Вікова та педагогічна психологія»,

«Соціальна психологія», «Диференціальна психологія», «Експериментальна психологія» тощо.

«Історія психології» - це навчальна дисципліна, яка спрямована на створення загальнотеоретичної бази, тобто на оволодіння загально-психологічним інструментарієм для успішного вивчення подальших теоретичних, практичних та прикладних навчальних дисциплін.

Опанування навчальною дисципліною «Історія психології» передбачає читання лекцій, проведення практичних занять, самостійну роботу. Форма підсумкового контролю – залік.

Основними методами викладання навчальної дисципліни «Історія психології» є наочні та практичні методи, в т.ч. лекція – конференція, проблемна лекція, дискусія, тренінгові вправи, кейс-метод, ділові ігри, розв'язування групових ситуаційних завдань, кейсів тощо.

У процесі практичних занять відбувається розширення, поглиблення й деталізація наукових знань, отриманих здобувачами на лекціях та в процесі самостійної роботи та спрямованих на підвищення рівня засвоєння навчального матеріалу, опанування уміннями та навичками.

На практичних заняттях, здебільшого застосовуються:

- інтерактивні методи: відповіді на запитання думок студентів; аналіз історій і ситуацій; дискусії, дебати, полеміки; мозковий штурм; відпрацювання навичок, робота в групах; ігрове перевтілення;

- активні методи: моделювання професійної діяльності; навчання інших; активні ігри (проблемно-орієнтовані, дослідницькі, ділові, проєктувальні);

- інноваційні методи: компетентнісний; інтегрований (заняття-аукціон, заняття - подорож тощо); проєктно-дослідницький, та інші форми роботи (складання відеооглядів, портфоліо, тощо).

Згідно з вимогами освітньої - професійної програми після успішного завершення курсу з навчальної дисципліни «Історія психології» здобувачі вищої освіти повинні:

*знати:*

- основні етапи розвитку психологічного знання від донаукового до сучасного періоду;
- ключові ідеї, концепції та теорії, що формували психологічну думку в різні історичні епохи;
- внесок видатних вітчизняних і зарубіжних учених у становлення та розвиток психології як науки;
- основні характеристики і відмінності між провідними напрямками, школами та течіями психології;
- методологічні основи історико-психологічного аналізу наукових знань;
- взаємозв'язок психології з іншими науками в історичному контексті.

*вміти:*

- аналізувати етапи розвитку психології з урахуванням соціально-культурного контексту;
- порівнювати різні психологічні теорії, напрями та школи з позиції їх історичного значення і наукової цінності;
- критично оцінювати внесок окремих науковців у формування психологічного знання;
- застосовувати історико-науковий підхід для розуміння сучасних психологічних концепцій;
- збирати, систематизувати та інтерпретувати джерела з історії психології;
- формулювати аргументовані висновки щодо розвитку психологічної думки та її впливу на сучасну практику.

## СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

| № тем з/п | Види занять                                                                                        | Лекційні заняття (год.) | Практичні заняття (год.) | Самостійна робота (год.) |
|-----------|----------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------|--------------------------|--------------------------|
|           | Тема                                                                                               |                         |                          |                          |
| 1.        | Історія психології як навчальна дисципліна.                                                        | 2                       | 2                        | 5                        |
| 2.        | Психологічні погляди у Стародавньому Китаї та Індії.                                               | 2                       | 2                        | 5                        |
| 3.        | Розвиток античної психології.                                                                      | 2                       | 2                        | 5                        |
| 4.        | Психологія у Середні Віки та епоху Відродження.                                                    | 2                       | 2                        | 5                        |
| 5.        | Розвиток психологічної думки Нового часу (XVII ст.). Психологія в епоху Просвітництва (XVIII ст.). | 2                       | 4                        | 8                        |
| 6.        | Виникнення психології як самостійної науки у XIX ст. Поява та розвиток психоаналізу.               | 2                       | 2                        | 6                        |
| 7.        | Розвиток біхевіоризму та гештальт-терапії.                                                         | 2                       | 2                        | 6                        |
| 8.        | Поява та розвиток гуманістичної та когнітивної психології у II пол. XXст.                          | 2                       | 2                        | 6                        |
| 9.        | Поява та розвиток психології в Україні.                                                            | 2                       | 2                        | 6                        |
|           | <b>Всього:</b>                                                                                     | <b>18</b>               | <b>20</b>                | <b>52</b>                |

## **Тема 1: Історія психології як навчальна дисципліна**

*Вступ до історії психології. Предмет та методи історії психології. Основні етапи розвитку психології. Головні чинники та принципи розвитку психології.*

### **1. Вступ до історії психології**

Історія психології є надзвичайно захопливою та унікальною наукою. Вона допомагає структурувати вже наявні психологічні знання та надає їм глибшого змісту, сприяючи багатовимірному сприйняттю: усвідомлення минулого дає змогу краще зрозуміти сучасні явища та окреслити можливі шляхи розвитку у майбутньому.

Курс історії психології охоплює всі напрями досліджень і проблематику сучасної психології, дозволяючи простежити зв'язки між різними ідеями, теоріями та концепціями.

Опанування цього курсу не лише забезпечує знання про ключові факти та події, а й формує вміння критично мислити, аналізувати та адекватно оцінювати психологічні явища і теорії.

Важливість історії психології полягає також у тому, що вона формує культурну основу фахівця-психолога незалежно від галузі його діяльності.

Ця дисципліна досліджує закономірності виникнення та розвитку знань про психіку, спираючись на аналіз різноманітних підходів до її сутності, функцій і походження.

Особливістю історії психології є поєднання наукових і історичних джерел -матеріалів, які дають змогу відтворити цілісну картину подій, епох і життя суспільства, що вирізняє її серед інших наук [16].

### **2. Предмет та методи історії психології**

Історія психології досліджує закономірності формування та еволюції уявлень про психіку на основі аналізу різноманітних підходів до її сутності, функцій та походження.

Від самого зародження психологія тісно пов'язана з філософією і тривалий час існувала як її частина. Цей зв'язок ніколи повністю не зникав: у



певні періоди він послаблювався (наприклад, на початку XIX століття), а в інші - посилювався (зокрема, в середині XX століття).

Поряд із філософією на розвиток психології суттєво вплинули природничі науки й медицина.

У працях багатьох психологів спостерігається взаємозв'язок із етнографією, соціологією, культурологією, мистецтвознавством, математикою, логікою та мовознавством.

Отже, в межах історії психології досліджуються її зв'язки з іншими науками, а також те, як ці зв'язки змінювалися в ході розвитку самої психологічної науки. Незважаючи на ці зміни, провідне значення філософії та природознавства зберігається.

Разом з цим змінювалися і уявлення про предмет психології, методи дослідження психіки та її зміст - і все це також є об'єктом аналізу історії психології.

Методи, які використовуються в історико-психологічних дослідженнях, значно відрізняються від методів, що застосовуються у загальній психології. Більшість класичних психологічних методів - таких як експеримент, тестування чи спостереження - не можуть бути повноцінно використані при дослідженні історії науки. Їх застосування обмежується сучасними вченими й актуальними проблемами. Водночас історія психології охоплює періоди, що тривають сотні років, тож потребує інших підходів.

Дослідники історії психології використовують як власні спеціалізовані методи, так і методи, запозичені з інших галузей - зокрема, історії науки, соціології, історії. Такі методи дозволяють не лише простежити еволюцію окремих психологічних напрямів, а й розглянути їх у ширшому науковому, культурному та історичному контексті.

Метод (з грецької *methodos*- шлях, спосіб дослідження) - це система прийомів і засобів, що застосовуються для досягнення певної мети чи розв'язання конкретного завдання, а також для практичного чи теоретичного пізнання дійсності [10].

Серед методів, що використовуються в історії психології, виділяють:

1. Історико-генетичний метод, який дозволяє досліджувати ідеї минулого, враховуючи загальну логіку розвитку науки в конкретну історичну епоху;
2. Історико-функціональний метод, що аналізує спадкоємність ідей та концепцій у науковому дискурсі;
3. Біографічний метод, який дає змогу з'ясувати, як життєві обставини вплинули на формування наукових поглядів конкретного вченого;
4. Метод систематизації знань, що передбачає впорядкування ідей, концепцій та висловлювань у межах певної системи;
5. Метод категоріального аналізу, який досліджує розвиток психологічного знання через аналіз базових наукових категорій, які відображають різні аспекти психічної реальності.

Основними джерелами для вивчення історії психології слугують наукові праці, архівні документи, спогади про життя й діяльність вчених, а також історико-соціологічні матеріали і навіть художні твори, які допомагають краще зрозуміти дух певної епохи[16].

### ***3. Основні етапи розвитку психології***

У процесі свого розвитку психологія пройшла кілька ключових етапів.

Перший, донауковий період, завершився приблизно в VII–VI століттях до нашої ери - до початку систематичних наукових досліджень психіки, її змісту та функцій. У цей період уявлення про душу базувалися переважно на міфах, легендах, казках і первісних релігійних віруваннях, які часто пов'язували душу з тотемними істотами.

Другий етап - науковий, бере початок саме в цей час на межі VII–VI ст. до н.е. На цьому етапі психологічні знання формувались у межах філософії, тому його умовно називають філософським періодом. Тривалість цього періоду визначається приблизно до появи перших психологічних шкіл (наприклад, асоціанізму) та формування власного психологічного

понятійного апарату, відмінного від філософського чи природничо-наукового.

З огляду на умовність періодизації, що властива історичній науці загалом, існують різні підходи до визначення меж окремих етапів розвитку психології. Часто початок становлення психології як самостійної науки пов'язують із діяльністю В. Вундта та виникненням експериментальної психології в середині XIX століття. Водночас слід зазначити, що усвідомлення унікальності предмета психології, а також її місця на перетині гуманітарного і природничого знання, відбулося ще раніше.

Психологія як окрема навчальна дисципліна викладалась в університетах уже наприкінці XVIII – на початку XIX століття. Проте формування її як повноцінної наукової галузі доцільно пов'язувати саме з розвитком експериментального методу в середині XIX століття. Варто визнати, що період існування психології як самостійної науки значно коротший, ніж її розвиток у межах філософії. За понад два тисячоліття свого становлення психологічна наука зазнала суттєвих змін, а саме: трансформувалися її предмет, методи дослідження, а також характер взаємозв'язків з іншими науками [2].

Відсутність єдиної загальноприйнятої точки зору щодо предмета і методів психології спричинила розподіл цієї науки на кілька напрямів уже в 10–30-х роках XX століття. Кожен із них мав власне розуміння психіки, що визначало специфіку досліджуваного предмета та використовуваних методів.

У цей період у психологічній науці виникають такі напрями, як:

- глибинна психологія;
- біхевіоризм;
- гештальтпсихологія;
- французька соціологічна школа;
- розуміюча (інтерпретативна) психологія.

У другій половині XX століття з'являються нові течії, зокрема гуманістична, генетична та когнітивна психологія. Остання, сформована в

1960-ті роки, стала завершальним великим напрямом, що виник у межах психології XX століття.

Таким чином, із середини XX століття психологія вступила в сучасний етап свого розвитку. Цей період характеризується не стільки поділом на окремі школи, скільки тенденцією до інтеграції різних підходів і формування єдиного наукового простору.

#### ***4.Головні чинники та принципи розвитку психології***

Результати численних досліджень свідчать, що на формування та розвиток психології як науки впливають кілька ключових чинників.

Найвагомішим серед них є внутрішня логіка розвитку психологічного знання, яка зумовлена зміною предмета дослідження, впливом суміжних наук, а також еволюцією наукових принципів і категоріального апарату психології. Цей чинник має об'єктивний характер і піддається науковому вивченню.

Натомість два інші чинники є більш суб'єктивними. Вони не піддаються однозначному аналізу, хоча й відіграють важливу роль у науковому процесі. Це:

- соціальний контекст розвитку науки;
- особистісні характеристики окремого вченого.

Соціальне середовище часто визначає сприйняття певної теорії тобто її підтримку або заперечення. Теоретичні концепції, що відповідають актуальним суспільним запитам, мають більше шансів на визнання й поширення.

Не менш значущим є фактор особистості науковця- його світогляд, ціннісні орієнтири, наукові уподобання, належність до тієї чи іншої школи. Попри вагомість соціального й особистісного чинників, основним залишається логіка розвитку психологічної науки, яка проявляється через зміну її предмета, методології та принципів.

Протягом історії змінювались не лише об'єкти дослідження, а й уявлення про місце психології серед інших наук.

Ці зміни породили тривалу дискусію щодо природи психології: чи належить вона до природничих, чи до гуманітарних наук? Власне, унікальність психології полягає в її міждисциплінарному характері, тобто вона поєднує експериментальні підходи, притаманні природничим наукам, із методологічними принципами, запозиченими з філософії.

У сферу психології входять питання морального розвитку, формування цінностей і світогляду, що підкреслює її гуманітарну складову.

У методології психології виокремлюють три базові принципи:

1. Принцип детермінізму, який передбачає, що всі психічні явища мають причини, які можна виявити й пояснити. Цей принцип охоплює не лише адаптацію особистості до середовища, а й здатність протистояти йому у разі, якщо воно заважає реалізації внутрішнього потенціалу людини.

2. Принцип системності, що акцентує на взаємозв'язку елементів психіки, які у сукупності створюють цілісну систему, що набуває нових властивостей.

3. Принцип розвитку, який стверджує, що психіка є динамічною і змінюється у процесі розвитку, тому її дослідження має ґрунтуватися на аналізі закономірностей генезу психічних процесів [10].

Протягом усієї історії психологічної науки центральне місце займають певні ключові категорії: мотив, діяльність, особистість, спілкування та переживання. Незважаючи на різне тлумачення цих понять у різні історичні періоди та школах, вони стабільно залишаються основними структурними елементами психологічного знання.

### **Практичне заняття 1. Історія психології як навчальна дисципліна**

**Мета практичного заняття** – акцентувати увагу здобувачів вищої освіти на базових основах навчальної дисципліни «Історія психології».

#### **План практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача.
2. Вивчення очікувань та сподівань здобувачів стосовно вивчення навчальної дисципліни «Історія психології».

3. Обговорення питання: «Сутність та значення історії психології як науки».
4. Обговорення питання: «Методи історії психології».
5. Обговорення питання: «Методологічні принципи психології».
6. Обговорення питання: «Трансформація предмету психології протягом її історії».
7. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

### **Хід практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача – оголошення мети практичного заняття.
2. Вправа «Мої очікування та сподівання стосовно вивчення навчальної дисципліни «Історія психології».

Викладач пропонує здобувачам написати у робочих зошитах свої очікування та сподівання стосовно вивчення навчальної дисципліни «Історія психології». Потім кожний здобувач презентує свої очікування та сподівання.

3. Тема для обговорення: «Сутність та значення історії психології як науки».

#### **3.1. Бліцопитування здобувачів.**

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Що вивчає історія психології?
2. В чому полягає специфіка історії психології?
3. Які основні завдання дисципліни «Історія психології»?
4. Які основні завдання історії психології?
5. Визначити зв'язок історії психології з іншими науками.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

- 3.2. Заслуховування рефератів (довідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

Тема: «Описати предмет, методи та завдання історії психології, як науки».

4. Тема для обговорення: «Методи історії психології».

4.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Дайте визначення поняттю «метод».
2. В чому полягає специфіка історико-генетичного методу?
3. Охарактеризуйте біографічний метод.
4. В чому полягає специфіка історико-функціонального методу?
5. Охарактеризуйте метод систематизації.
6. В чому полягає специфіка методу категоріального аналізу?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5. Тема для обговорення: «Методологічні принципи психології».

5.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Перелічте чинники, що впливають на розвиток психології як науки.
2. В чому полягає суть та значення логіки розвитку психологічних знань?
3. На що впливає соціальна ситуація?
4. Охарактеризуйте роль особистості вченого.
5. В чому суть принципу детермінізму?
6. Визначте суть та значення принципу системності.
7. В чому суть принципу розвитку?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5.2. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

Тема: «Охарактеризувати принципи детермінізму, системності та розвитку».

6. Тема для обговорення: «Трансформація предмету психології протягом її історії».

6.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліщопитування:

1. Охарактеризуйте донауковий етап розвитку психології, його період, предмет, методи та основні досягнення.
2. Охарактеризуйте філософський етап розвитку психології, його період, складові. Їх предмет, методи та основні досягнення.
3. Визначте асоціаністичну психологію, її період, предмет, методи та основні досягнення.
4. Охарактеризуйте експериментальну психологію, її період, предмет, методи та основні досягнення.
5. Охарактеризуйте методологічні кризи і розділ психології на окремі школи.
6. Дайте характеристику глибинної психології.
7. Дайте характеристику біхевіоризму.
8. Дайте характеристику гештальтпсихології.
9. Охарактеризуйте школу французької соціології.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

6.2. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

Тема: «Охарактеризувати основні етапи розвитку психології».

7. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

7.1. Викладач разом зі здобувачами підводять підсумки практичного заняття.

7.2. Викладач оголошує завдання на наступне практичне заняття.

### **Самостійна робота 1. Історія психології як навчальна дисципліна**

#### ***Завдання:***

#### ***1. Підготуватися до опитування з наступних питань:***

1. Сутність та значення історії психології як науки.
2. Методи історії психології.



3. Методологічні принципи психології.
4. Трансформація предмету психології протягом її історії.

**2. Підготувати реферати або доповіді з наступних тем:**

1. Описати предмет, методи та завдання історії психології, як науки.
2. Охарактеризувати принципи детермінізму, системності та розвитку.
3. Охарактеризувати основні етапи розвитку психології.

Доповідь презентується усно на практичному занятті.

**Література:**

*Основна:* 2, 7, 9, 10, 12.

*Допоміжна:* 2, 3, 4, 10, 13, 15, 16, 17, 21, 31, 32, 35, 39.

## **Тема2.Психологічні погляди у Стародавньому Китаї та Індії**

*Основи психологічного мислення у первісних людей. Зародження психологічної думки на Сході. Розвиток арабської психології.*

### **1. Основи психологічного мислення у первісних людей**

До основних форм первісних вірувань та мислення належать:

- фетишизм;
- тотемізм;
- магія;
- анімізм.

Фетишизм – віра у надприродні властивості предметів, яким приписувалась здатність захищати, лікувати чи приносити удачу;

Тотемізм – уявлення про родинний зв'язок між родами людей і певними тваринами або рослинами;

Магія – система обрядів і ритуалів, покликана впливати на події і явища за допомогою надприродних сил;

Анімізм – віра в наявність душі у всіх предметах і природних явищах, персоніфікація природи[10].

Для первісної свідомості істотним було протистояння видимого («свого», освоєного) та невидимого (потойбічного світу духів), живого і мертвого, але не тілесного і безтілесного, одуховленого і неодуховленого.

Міфи – перекази, легенди, розповіді про діяння богів і героїв, за якими були фантастичні уявлення про світ, про керування ним богами і духами.

Вагомою фундаментальною категорією міфів є міфи етнологічні і космологічні, які описують створення світу, походження людей і тварин.

### **2. Зародження психологічної думки на Сході**

У традиційній китайській медицині центральною вважалась концепція «ці» - життєвої енергії, яка відповідала як за фізичні, так і психічні функції. Центром думки вважалось серце, а емоції локалізувались у печінці. За основу темпераменту індійські і китайські лікарі брали три елементи:

- 1) повітроподібне начало (у китайців ці);

2) жовч (іноді кров);

3) слиз.

Відповідно люди поділялись на наступні типи:

1. З перевагою жовчі (або крові): відмінні особливості такої людини, яку порівнювали з тигром, - сила і хоробрість.

2. З перевагою ці: така людина неврівноважена, рухома, часто переходить від сміху до плачу, за манерою поведінки схожа на мавпу.

3. З перевагою слизу: малорухомий тип.

В індійській філософії вивчення психіки пов'язувалось із релігійно-етичними завданнями. Школи, такі як Веданта, Санкх'я, Йога та Міманса, аналізували процес пізнання через зв'язок органів чуття з об'єктами, а також приділяли увагу таким явищам, як ілюзії, сновидіння та надчуттєве сприйняття. Буддисти критикували раціональну обробку вражень, вважаючи, що слова спотворюють безпосереднє сприйняття.

Конфуцій розглядав психічні якості як вроджені, вважаючи, що людина від природи добра, а зіпсувати її можуть лише зовнішні обставини. Мен-цзи підтримував цю точку зору, тоді як Сюнь-цзи виступав за протилежне: природа людини зла, а доброчесність – результат виховання. Лао-цзи у «Дао де цзин» розглядав психіку крізь призму натурфілософського вчення про дао - природний шлях буття [2].

### ***3. Розвиток арабської психології***

У період з VIII до XII століття арабський світ став центром психологічної думки, поєднуючи грецько-римську філософську традицію з природничо-науковими підходами. Особливої уваги надавалось медичним аспектам функціонування психіки.

Ібн аль-Хайсам (965-1039) зробив вагомий внесок у психофізіологію зору, використовуючи закони оптики для пояснення процесу сприйняття.

Ібн Сіна (Авіценна) (980-1037) поєднав філософію та медицину у вивченні психіки, розробив теорію двох істин- релігійної та наукової, що відкрила шлях для незалежного психологічного дослідження. Він виділяв

інтелектуальні та емоційні аспекти психіки, розглядав її зв'язок із тілесним розвитком і підкреслював роль виховання.

Під час досліджень він використовував асоціативний метод (за зміною пульсу), передбачив ідеї експериментального неврозу, вивчаючи вплив страху на поведінку.

Ібн Рушд (Аверроес) (1126–1198) коментував праці Аристотеля, вказуючи на залежність душі від тіла. Він заперечував її безсмертя, вбачаючи в душі функцію фізичного організму.

Ці етапи становлення психологічного знання на Сході та в арабському світі заклали основи для подальшого розвитку наукової психології в Європі, поєднуючи натурфілософські уявлення з емпіричними спостереженнями та першим експериментальним досвідом.

## **Практичне заняття 2. Психологічні погляди у Стародавньому Китаї та Індії**

**Мета практичного заняття** – акцентувати увагу здобувачів вищої освіти на основних положеннях психологічного мислення первісних людей, зародження психології на Сході, основних постулатах арабської психології.

### **План практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань.
3. Обговорення питання: «Основи психологічного мислення у первісних людей».
4. Обговорення питання: «Зародження психологічної думки на Сході».
5. Обговорення питання: «Розвиток арабської психології».
6. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

### **Хід практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача – оголошення мети практичного заняття.

2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань:

1. Схема етапів розвитку психологічної науки.

2. Схема основних методів історії психології.

3. Тема для обговорення: «Основи психологічного мислення у первісних людей».

3.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Перелічити основні форми первісних вірувань та мислення.

2. В чому полягає специфіка фетишизму?

3. Охарактеризувати поняття «тотемізм».

4. В чому полягає сутність магії?

5. Визначити поняття «анімізм».

Підведення підсумків опрацьованого питання.

4. Тема для обговорення: «Зародження психологічної думки на Сході».

4.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Дайте визначення основних типів людей відповідно до класифікації китайських та індійських лікарів.

2. Охарактеризуйте основні індійські психологічні школи.

3. В чому полягає специфіка Веданти?

4. В чому полягає специфіка Йоги?

5. Охарактеризуйте особливості китайських психологічних шкіл.

6. В чому полягає специфіка Конфуціанства?

7. Визначити матеріалістичні теорії.

8. В чому полягає сутність Буддизму?

9. Охарактеризувати систему послідовного очищення і просвітлення розум за Йогою.

10. В чому полягає сутність Карми?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5. Тема для обговорення: «Розвиток арабської психології».

5.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Охарактеризуйте особливості арабської психології.

2. Охарактеризуйте основні ідеї Ібн-аль-Хайсама.

3. В чому полягає специфіка наукового підходу Ібн Сінна (Авіценни)?

4. Охарактеризуйте роль почуттів, афектів, які переживає дитина в різні вікові періоди з точки зору арабської психології.

5. В чому полягає специфіка вчення Ібн Рушда?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5.2. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

1. Тема: «Роль та значення арабської психології».

2. Тема: «Основні складові творчості Авіцени».

6. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

6.1. Викладач разом зі здобувачами підводять підсумки практичного заняття.

6.2. Викладач оголошує завдання на наступне практичне заняття.

## **Самостійна робота 2. Психологічні погляди у Стародавньому Китаї та Індії**

### **Завдання:**

#### ***1. Підготуватися до опитування з наступних питань:***

1. Основи психологічного мислення у первісних людей.

1. Зародження психологічної думки на Сході.

2. Розвиток античної психології.

***2. Підготувати реферати або доповіді з наступних тем:***

1. Роль та значення арабської психології.
2. Основні складові творчості Авіцени.

***3. Підготувати наочно-схематичні презентації:***

1. Схема етапів розвитку психологічної науки.
2. Схема основних методів історії психології.

**Література:**

*Основна:* 1, 2, 4, 7, 10, 12.

*Допоміжна:* 1, 10, 14, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 32, 34, 35, 37, 38, 40.

### **Тема 3.Розвиток античної психології**

*Основні ідеї вчення Геракліта. Основні ідеї Гіппократа. Вчення Сократа. Вчення Платона. Ідеї Аристотеля. Школа кініків. Школа стоїків.*

#### **1. Основні ідеї вчення Геракліта**

Геракліт Ефеський (бл. 530-470 рр. до н.е.) – видатний давньогрецький філософ, який першим сформулював ідею, що світ розвивається не випадково, а згідно з певним вічним і незмінним законом. Цей закон він назвав Логосом. Логос, за Гераклітом, – це універсальний принцип, що керує як природними, так і людськими процесами. Його не можуть змінити ні люди, ні боги[31].

Логос не лише раціональний закон буття, але й сила, яку часто сприймають як долю. Через нього можна пояснити зв'язок між подіями в природі, історії, житті окремої людини. Світ, за Гераклітом, упорядкований: кожне явище має свою причину, і нічого не відбувається просто так. Хоча ми не завжди здатні розпізнати ці причини, вони існують. Цей підхід став основою того, що пізніше назвали детермінізмом- уявленням про закономірність усіх подій.

Геракліт висунув ідею, що все в світі виникає з вогню- першоелемента, який, згущуючись, перетворюється у повітря, воду і землю. Перетворення відбуваються за ритмом, подібним до циклів природи (наприклад, зміна пір року), і утворюють «світовий рік». Як весна змінює зиму, так і розквіт суспільства змінюється занепадом, відкриваючи шлях новому. Ця концепція стала популярною під час суспільних криз - зокрема в Римі її використовували для пояснення занепаду держави [31].

Геракліт також висловив ідею про душу, яку він називав психеєю. Вона є особливим станом вогняного начала в тілі людини. Сп'яніння, наприклад, він пояснював «зволоженням душі», що робить її грубішою, тому людина втрачає контроль над тілом і мисленням. Термін психея, введений Гераклітом, став першим поняттям у галузі психології, а згодом (у XVI–XVIII ст.) на його основі виникло саме слово «психологія».



## **2. Основні ідеї Гіппократа**

Гіппократ (бл. 460–377 рр. до н.е.) - видатний давньогрецький лікар, який вважав, що світ, у тому числі й людський організм, складається з чотирьох основних елементів: землі, води, повітря та вогню. Згідно з його поглядами, тіло людини - це поєднання цих стихій у певній пропорції, і саме ця рівновага визначає фізичне здоров'я [35].

У людському організмі ці стихії представлені у вигляді чотирьох рідин або «соків»: крові, слизу, жовтої жовчі та чорної жовчі. Кожна з них уособлює одну зі стихій і впливає на характер та поведінку людини. Якщо якась рідина переважає, це формує певний тип темпераменту. На цій основі Гіппократ виділив чотири основних типи темпераменту:

Сангвінік- домінує кров. Це жваві, рухливі, приємні в спілкуванні люди, але їм часто не вистачає наполегливості та серйозності. Вони схильні до насолоди та уникають важкої праці.

Холерик – переважає жовта жовч. Це активні, енергійні, рішучі особистості з сильним характером, які особливо здібні до мистецтва й воєнних справ.

Флегматик – основна рідина в організмі - слиз. Такі люди зазвичай повільні, інертні, байдужі, схильні до сонливості та мають слабо розвинені почуття, що ускладнює їхні досягнення в науці чи мистецтві.

Меланхолік – домінує чорна жовч. Їх відрізняє схильність до суму, глибокої замкнутості та пригніченого стану [12].

Виділення цих чотирьох темпераментів стало важливою віхою в історії психології. Гіппократ став засновником диференціально-психологічного підходу, який передбачає вивчення індивідуальних відмінностей між людьми. Гуморальна теорія темпераменту, започаткована Гіппократом, протягом століть переживала періоди популярності та критики. Але, незалежно від ставлення до неї, ця концепція залишалася базовою точкою відліку для як її прихильників, так і для критиків аж до сучасності.

## **3. Вчення Сократа**

Сократ (469–399 рр. до н.е.) - один із найвідоміших філософів Давньої Греції, який кардинально змінив напрям філософської думки. Якщо попередники досліджували будову світу та природу, то Сократ зосередив увагу на людині, її моралі та самопізнанні. Він вважав, що природа і сама людина - це творіння Бога, тому філософам не варто втручатися в ці божественні процеси [35].

На думку Сократа, життя людини є мистецтвом, і щоб добре ним володіти, треба спершу зрозуміти, що це таке. Основою його етичного вчення був принцип помірності: кожна людина має потреби й бажання, але лише та, хто вміє ними керувати, здатна бути вільною й незалежною. Справжня мудрість - це вміння обмежувати себе, задовольняючи тільки найнеобхідніші потреби.

Ідеї Сократа дійшли до нас через твори Арістофана, Ксенофонта і Платона. Всі вони підкреслюють, що Сократ першим розглядав душу як джерело розуму й моральності, а не лише як джерело фізичної активності. Він вважав, що душа - це те, що робить людину розумною істотою, здатною діяти відповідно до моральних норм.

Сократ пов'язував моральну поведінку з розумом. Щоб діяти правильно, людина повинна знати, що є добром. Наприклад, хоробрість, за Сократом, - це не безрозсудність, а вміння діяти правильно у небезпеці, спираючись на знання. Отже, моральність - це дія, заснована на знанні добра.

Ця ідея протистояла вченню софістів, які стверджували, що істина і мораль - відносні, бо кожна людина сама є «мірою всіх речей». Сократ же вірив, що існує об'єктивна, абсолютна істина, яку можна пізнати й передати іншим. Особливо це стосується моральних істин, які, за його словами, мають загальне значення.

Щоб довести наявність такого знання, Сократ одним із перших звернув увагу на мову. Він вважав, що істина виражається у загальних поняттях і словах, які дозволяють передавати знання між людьми й поколіннями. Таким чином, він уперше пов'язав мислення з мовленням.

Водночас Сократ підкреслював, що істина не може бути надана людині в готовому вигляді - вона має відкрити її самостійно. Для цього необхідний особливий метод -сократична бесіда, або діалектика. В основі цього підходу - діалог між учителем і учнем, у якому вчитель не дає прямих відповідей, а через запитання допомагає учневі самостійно знайти істину.

#### **4. Вчення Платона**

Платон (428–348 рр. до н.е.) - видатний давньогрецький філософ, якого вважають одним з основоположників європейської філософської традиції. Разом із такими мислителями, як Піфагор, Парменід і Сократ, він значно вплинув на подальший розвиток античної філософії та психології. Починаючи з Платона, філософська думка Заходу розвивається у постійній напрузі між двома світоглядними напрямками -матеріалізмом та ідеалізмом [31].

Попри те, що Платон залишив по собі велику літературну спадщину (збереглися 36 його творів), спеціальних праць, присвячених психології, він не створив. Однак психологічна проблематика присутня в багатьох його діалогах.

У діалозі «Менон» він викладає свою теорію пізнання як спогаду, згідно з якою навчання - це пригадування душі знань, які вона вже мала до втілення в тіло.

У творі «Федр» Платон подає містичне тлумачення душі.

У діалозі «Теетет» він критикує вчення Геракліта про постійні зміни душі.

У «Федоні» викладається його уявлення про безсмертя душі.

У праці «Держава» Платон формулює свою концепцію будови душі, яка стала однією з ключових у подальшій психологічній думці.

Платон вважав, що душа, вступаючи у зв'язок із тілом, змінюється залежно від ступеня цього зв'язку - від високодуховного стану до майже тілесного. Він виділяв у людині два рівні душі: вищу і нижчу.

- вища частина душі- розумна, безтілесна і безсмертна. Вона відповідає за мудрість і керує як тілом, так і нижчими рівнями душі. Тимчасово вона перебуває в головному мозку.

нижча частина душі складається з двох рівнів:

- 1) благородна або палка частина (вона ж афективна), відповідальна за волю, відвагу, рішучість, прагнення до високих цілей;
- 2) жадаюча частина, пов'язана з бажаннями, потребами та пристрастями, які найтісніше зв'язані з тілесною природою людини.

Таким чином, Платон запропонував ієрархічну структуру душі, де розум керує емоціями і бажаннями. Його концепція душі мала великий вплив на розвиток психології, філософії та етики протягом століть.

### ***5. Ідеї Аристотеля***

Аристотель (384–322 рр. до н.е.) - один із найвизначніших філософів античності, який узагальнив і систематизував знання своєї епохи. Його ідеї стали кульмінацією давньогрецької науки.

Питання душі Аристотель розглядав у спеціальному трактаті «Про душу», де він вперше систематично підходить до вивчення психічного як природного явища. Він вважав, що дослідження душі має входити до складу природничих наук, оскільки її пізнання важливе для розуміння всієї природи [10].

Основні положення вчення Аристотеля про душу:

Душа - це форма живого тіла, тобто внутрішня сутність, яка надає матерії організовану, живу структуру. На відміну від матеріалістів, які розглядали душу як одну з форм первинної матерії (воду, повітря, вогонь, атоми), Аристотель розглядає її як функціональну організацію живого.

Він виділяє три головні функції душі:

1. Рослинна (відповідає за живлення, ріст і розмноження).
2. Тваринна або чуттєва (забезпечує сприйняття, відчуття, бажання).

3. Розумна (властива тільки людині, охоплює мислення, пізнання, моральні судження).

Ці три рівні не існують ізольовано, а включають один в одного: розум включає в себе чуттєві й рослинні здатності, а чуттєві виникають лише на основі рослинних.

Аристотель визначає п'ять основних органів чуття: зір, слух, смак, нюх і дотик, вважаючи дотик первинним. Він уперше розробляє концепцію асоціацій, які виникають за схожістю, контрастом або тимчасовою суміжністю.

У своїй гуморальній теорії темпераменту Аристотель пояснює індивідуальні відмінності в поведінці властивостями крові (а не чотирма різними рідинами, як у Гіппократа). Наприклад:

- легка кров - у сангвініків;
- густа - у меланхоліків;
- тепла - у холериків;
- рідка - у флегматиків.

Кров у нього є носієм душевного життя: вона впливає на емоції, активність і темперамент.

Аристотель відрізняє почуття й афекти.

Почуття можуть бути контрольовані розумом і додають емоційного забарвлення діям.

Афекти- це сильні, часто неконтрольовані емоційні сплески, що можуть порушити хід дій і викликати імпульсивну поведінку. Афект, за Аристотелем, може бути небезпечним, бо спотворює розумне рішення [10].

Особливу увагу Аристотель приділяє методу боротьби з афектами. Він вводить ідею катарсису- емоційного очищення.

Це очищення від надмірного емоційного напруження можна викликати через мистецтво, особливо драму та театр. Співпереживання героям п'єси викликає звільнення власних переживань, що допомагає знизити внутрішнє

напруження. Аристотель вважав, що театр має терапевтичну функцію, і саме в цій ідеї вперше з'являється думка про психотерапевтичну роль мистецтва.

## **6. Школа кініків**

Кінічна школа як філософський напрямок сформувалася в добу Сократа. Її засновниками вважаються Антисфен та його відоміший послідовник - Діоген Синопський. Цей філософський рух існував близько восьмисот років - від IV століття до н.е. до IV століття н.е. Найяскравішим представником кініків безперечно був саме Діоген.

Назва школи має кілька версій походження. За однією з них, термін «кініки» пов'язаний із гімназією Кіносарг («рухливі пси») в Афінах, де викладав Антисфен - учень Сократа і, за свідченнями, засновник цього напряму. Інша версія виводить назву від грецького слова «кінікос» - «собачий». Така етимологія відповідає духу філософії кініків: її прихильники вважали людські потреби тваринними, зневажали суспільні норми і навіть самі називали себе «собаками» [20].

Діоген Синопський критично ставився до науки, зокрема математики, музики, фізики, вважаючи, що єдине істинне знання - це пізнання самого себе і своєї унікальної особистості. Справжнє щастя, на його думку, полягає в особистій свободі, а вільним є лише той, хто не залежить від своїх потреб.

Для досягнення свободи Діоген застосовував аскезу- сувору самодисципліну й тренування тіла та духу, що допомагають звільнитися від бажань та бути готовим до життєвих труднощів. Він жив надзвичайно просто: не мав майна, мешкав у великій глиняній посудині (піфосі), викидав речі, коли знаходив простіші способи задовольняти базові потреби.

Його поведінка часто викликала подив або обурення. Він міг просити милостиню у статуй, щоб звикнути до відмов, плюнути в обличчя господаря за зауваження про порядок чи лаяти перехожих, називаючи їх «мерзотниками», бо шукав людей. Водночас Діоген відверто і з викликом називав себе «собакою», підкреслюючи свою відстороненість від суспільних норм.

Ідеалом життя він вважав автаркію- самодостатність, внутрішню незалежність і байдужість до зовнішніх обставин. Такий стан, за Діогеном, веде до справжньої свободи.

Кініки стверджували, що для здобуття незалежності людина має позбутися всього, що робить її залежною: матеріальних благ, соціального статусу, навіть сорому. Вони відкидали досягнення цивілізації, знання, моральні табу й іноді вдавалися до епатажної поведінки, демонструючи байдужість до думки оточення.

Ключовими засадами кінічного способу життя вважалися:

- прагнення до духовної свободи особистості;
- відкрита зневага до соціальних норм і традицій;
- відмова від матеріальних благ, влади, задоволень;
- презирство до слави, багатства та становища у суспільстві.

## ***7. Школа стоїків***

Стоїки підкреслювали важливість підпорядкування людини законам суспільства, наголошуючи, що кожен має чесно виконувати свої обов'язки відповідно до своєї ролі.

Вперше в психології з'являється термін «роль», що став одним з основних понять сучасної науки.

Стоїчна школа розробила етичну концепцію, яка була більш доступною для широких верств населення, що дозволило їй швидко здобути популярність. Її основи були закладені в Стародавній Греції представниками нижчих верств: колишнім борцем Зеноном (336–264 рр. до н. е.) та відпущеним рабом Хризипом (281–208 рр. до н. е.).

Оскільки у засновників школи не було фінансових можливостей для придбання землі, вони проводили свої лекції, прогулюючись по зовнішній колонаді афінських храмів, які називалися «стоа». Звідси й походить назва школи - «стоїки», що з часом стало символом твердої рішучості та стійкості духу. З часом концепція стоїків здобула велику популярність і стала однією з найвідоміших і поширених у Римі, привабивши багатьох відомих політиків,

таких як сенатори Сенека, Катон Молодший, Цицерон, Брут і імператор Марк Аврелій (I-II ст. н. е.)[20].

Стоїки підтримували атомістичні погляди Демокріта, вважаючи, що світ складається з атомів, що є основою всесвіту, душі і тіла людини. Також вони поділяли ідеї пантеїзму, розглядаючи природу як єдине ціле. Вони вважали, що душа є божественним початком, що переплітається з долею та провидінням, притаманним усій природі. Стоїки також розвивали концепцію Геракліта, згідно з якою чотири основні елементи природи (вогонь, повітря, вода і земля) постійно взаємодіють і змінюються, створюючи гармонію всесвіту.

Стоїки визначали вісім частин душі, з яких лише одна не була пов'язана з пізнанням - це частина, що відповідає за продовження роду. Інші частини включають п'ять органів чуття (нюх, смак, дотик, слух і зір), а також мислення і мову. Шість нижчих частин душі є спільними для людини та інших живих істот, тоді як мислення і мова - це лише людські якості.

У стоїків була концепція двох видів детермінації та двох видів свободи - зовнішньої і внутрішньої.

Зовнішня свобода, на їхню думку, не існує, адже людина не здатна контролювати такі фактори, як місце народження, хвороби, смерть тощо. Ці зовнішні чинники часто викликають емоційні реакції, з якими людина повинна боротися, щоб здобути внутрішню свободу.

Внутрішня свобода - це свобода розуму, здатного усвідомлювати обмеженість зовнішнього світу і долі, а також безмежні можливості інтелекту людини для пізнання світу, себе та суспільства [2]. Таким чином, стоїки вперше в психології стверджували, що справжня свобода можлива лише через розум, який не піддається обмеженням матеріального світу.

Стоїки розглядали три основні категорії: благо, зло і байдужість.

Благо - це все, що гармонійно з природою людини, включаючи витримку, стриманість та розум.

Зло вони вбачали в надмірностях і афектах.



Байдужість відносилася до зовнішніх аспектів життя, таких як багатство, бідність, смерть, хвороба чи здоров'я.

### **Практичне заняття 3. Розвиток античної психології**

**Мета практичного заняття** – акцентувати увагу здобувачів вищої освіти на основних постулатах античної психології.

#### **Планпрактичного заняття**

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань.
3. Обговорення питання: «Основні ідеї вчення Геракліта».
4. Обговорення питання: «Основні ідеї Гіппократа».
5. Обговорення питання: «Вчення Сократа».
6. Обговорення питання: «Вчення Платона».
7. Обговорення питання: «Ідеї Аристотеля».
8. Обговорення питання: «Школа кініків».
9. Обговорення питання: «Школа стоїків».
10. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.
11. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

#### **Хід практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача – оголошення мети практичного заняття.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань:
  1. Схема етапів розвитку античної психології.
  2. Схема розвитку предмету психології а античні часи.
  3. Тема для обговорення: «Основні ідеї вчення Геракліта».
  - 3.1. Бліщопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліщопитування:

1. В чому полягають основні ідеї вчення про Логос?
2. Чому саме вогонь Геракліт вважає першоелементом всього в світі?

3. Охарактеризувати ідею Геракліта про душу».

Підведення підсумків опрацьованого питання.

4. Тема для обговорення: «Основні ідеї Гіппократа».

4.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Дайте визначення чотирьох основних елементів за Гіппократом.
2. Охарактеризуйте типи темпераменту за Гіппократом.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5. Тема для обговорення: «Вчення Сократа».

5.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. В чому полягає суть та значення поглядів Сократа?
2. У чому полягала новизна психологічних поглядів Сократа?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

6. Тема для обговорення: «Вчення Платона».

6.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. В чому сутність вчення Платона?
2. У чому полягала проблема душі і її конфліктів в теорії Платона?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

7. Тема для обговорення: «Ідеї Аристотеля».

7.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Охарактеризуйте основні погляди Аристотеля?
2. У чому сутність теорії пізнання Аристотеля?
3. Що спільного і в чому відмінності в розумінні душі в теоріях

Платона і Аристотеля?

4. У чому полягали функції асоціацій і «загального відчуття» у теорії Аристотеля?

5. У чому полягала відмінність підходів до проблеми мистецтва та його ролі в психічному розвитку у Платона і Аристотеля?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

8. Тема для обговорення: «Школа кініків».

8.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. В чому полягають основні елементи кінійської філософії?
2. У чому полягають основні засади кінічного способу життя?
3. В чому полягали ідеали життя Діогена Синопського?
4. У чому полягала ідея свободи у кініків?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

8.2. Викладач наводить приклади:

1.«Девізом всіх кініків можна вважати такі слова Діогена: «Шукаю людину». За переказами, Діоген безперервно повторював цю фразу, серед білого дня ходив з запаленим ліхтарем серед натовпу».

Викладач пояснює, що сенс цього вчинку філософа полягав у тому, що він демонстрував людям їх неправильне розуміння сутності людської особистості. Діоген стверджував, що людина завжди має у своєму розпорядженні засоби для того, щоб бути щасливою. Проте більшість людей живуть ілюзіями, розуміючи під щастям багатство, славу, задоволення. Своє завдання він бачив саме в тому, щоб розвінчати ці ілюзії.

2.Існує епізод зустрічі Діогена і Олександра Македонського. Почувши про Діогена, найбільший государ побажав зустрітися з ним. Але коли він підійшов до філософа і сказав: «Проси, чого хочеш», Діоген відповів: «Не застуй мені сонця».

Викладач пояснює, що у цій відповіді як раз і укладена ідея автаркії, бо для Діогена зовсім байдуже все, включаючи і Олександра, окрім своєї власної душі і своїх власних уявлень про щастя.

9. Тема для обговорення: «Школа стоїків».

9.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліщопитування:

1. Визначте суть та значення вчень стоїків.
2. Опишіть вісім частин душі, які визначали стоїки.
3. У чому полягали зовнішньої та внутрішньої свободи, згідно вчення стоїків?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

10. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

1. Тема: «Визначити досягнення Алкмеона у пізнанні психіки людини».
2. Тема: «Проаналізувати філософсько-психологічну систему Емпідокла».
3. Тема: «Описати загальні положення вчення Анаксагора».
4. Тема: «Охарактеризувати атомічну філософсько-психологічну концепцію Демокрита».
5. Тема: «Охарактеризувати школу Сірона та Філодема».
6. Тема: «Проаналізувати вчення стоїків про створення світу, здібності душі та афекти».
7. Тема: «Описати уявлення Епікура про природу та душу».

11. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

11.1. Викладач разом зі здобувачами підводять підсумки практичного заняття.

11.2. Викладач оголошує завдання на наступне практичне заняття.

### **Самостійна робота 3.Розвиток античної психології**

#### **Завдання:**

#### **1. Підготуватися до опитування з наступних питань:**

1. Основні ідеї вчення Геракліта.
2. Основні ідеї Гіппократа.
3. Вчення Сократа.

4. Вчення Платона.
5. Ідеї Аристотеля.
6. Школа кініків.
7. Школа стоїків».

***2. Підготувати реферати або доповіді з наступних тем:***

1. Визначити досягнення Алкмеона у пізнанні психіки людини.
2. Проаналізувати філософсько-психологічну систему Емпідокла.
3. Описати загальні положення вчення Анаксагора.
4. Охарактеризувати атомічну філософсько-психологічну концепцію Демокрита.
5. Охарактеризувати школу Сірона та Філодема.
6. Проаналізувати вчення стоїків про створення світу, здібності душі та афекти.
7. Описати уявлення Епікура про природу та душу.

***3. Підготувати наочно-схематичні презентації:***

1. Схема етапів розвитку античної психології.
2. Схема розвитку предмету психології а античні часи.

**Література:**

*Основна:* 2, 3, 4, 6, 8, 10, 11.

*Допоміжна:* 2, 5, 6, 7, 10, 11, 18, 20, 21, 22, 31, 32, 35, 36, 37, 38.

#### **Тема 4. Психологія у Середні Віки та епоху Відродження**

*Моністичне тлумачення взаємозв'язку тіла і душі. Психологія А. Августина. Психологічні ідеї Фоми Аквінського. Психологічні ідеї епохи Відродження. Вчення про душу Ф. Бекона.*

##### **1. Моністичне тлумачення взаємозв'язку тіла і душі**

У середньовічній думці моністичне розуміння взаємозв'язку тіла і душі ґрунтувалося на ідеї їх нерозривної єдності. У цей період формувалося поняття особистості, сформоване соціальними реаліями феодального суспільства. Індивіди сприймалися не як носії індивідуальності, а як представники певного соціального типу. Особистість реалізовувалася через виконання завдання, поставленого перед ними суспільством: лицар хоробрий і вірний, ремісник чесний і працьовитий.

Незважаючи на колективістський погляд на особистість, інтерес до внутрішнього життя особистості зростав. Ірландський мислитель Джон Скотт Еріган, наголошував на важливості самосвідомості, яка, на його думку, набувається через внутрішні почуття.

Середньовічна культура тісно пов'язана зі спадщиною античних філософів, таких як Арістотель і Гіппократ. Однак зі зростанням церковної влади відбувся перехід до теоцентризму, в якому теологія стала основою всіх знань.

Немесій Емеський зробив значний внесок у середньовічну антропологію у своєму трактаті «Про людську природу», описавши підпорядкування пристрастей розуму як найвищий аспект людської природи [10].

Тертулліан вважав тіло і душу настільки тісно пов'язаними, що їх було важко розділити. Згідно з його вченням, душа діє через тіло: вона бачить, чує, відчуває та спілкується. Через тіло людина може творити, мислити, діяти та впливати на світ. Він наголошує, що не тільки душа, а й тіло створені Богом і є благородними та цінними, оскільки беруть участь у духовному

житті. Людство є образом Бога в його єдності, і душа навіть набуває фізичних властивостей[31].

Климент Олександрійський також визнавав тіло органом душі, через який вона себе виявляє. Він описав людську сутність як поєднання фізичних, чуттєвих, розумових і духовних компонентів. Для нього тіло - не в'язниця душі, а її інструмент. Усі люди, незалежно від статі, здатні до морального вдосконалення, а воля дає можливість самостійно обирати шлях і досягати духовної зрілості.

## ***2. Психологія А. Августина***

Аврелій Августин (354–430), відомий як Блаженний, досліджуючи внутрішній світ людини, філософ наголошував на складності та багатогранності душі.

Він описав її здібності:

- чуттєве сприйняття;
- пам'ять;
- почуття та пристрасті;
- розум;
- волю.

Августин розрізняв два типи волі: плотську волю, яка веде до гріха та морального занепаду, і духовну волю, яка прагне жити за Божим задумом. Ці два типи волі постійно борються один з одним у душі та призводять до внутрішнього занепаду. Саме Бог, а не його дія, може змінити моральне буття людини.

За Августином, воля є центральною ланкою людського існування: усі акти чуттєвого сприйняття та мислення мають вольову основу.

Августин приділяв велику увагу емоціям та серцю, як у пізнавальному процесі, так і в моральному та релігійному житті. Через вивчення душі він прагнув зрозуміти її зв'язок з вищим духовним світом.

Він розглядав мозок як головний орган, що містить центри людського пізнання, пам'яті та волі, а серце як джерело життєвої сили. За Августином,

інтелектуальні здібності розташовані в передній частині мозку, пам'ять - в середній, а воля - в задній. Він вважав, що пошкодження мозку призводить до порушень рухів, емоцій та пам'яті.

Душа, за Августином, діє через центри мозку, керуючи тілом і надаючи йому життєвої сили. Вона нерозривно пов'язана з тілом: єдність почуттів і дій забезпечує функціональний контроль тілесної природи.

Щодо безсмертя душі, Августин займав помірковану позицію: так само, як тіло помирає без душі, душа також може «померти», якщо вона відділена від Бога, першоджерела життя. Повна смерть настає, коли душа залишає тіло і втрачає зв'язок з вищою істотою.

За Августином, пам'ять є ключем до структури психіки. Через органи чуття людина отримує враження про зовнішній світ, які зберігаються в «камері» пам'яті. Це охоплює не лише індивідуальний досвід, а й колективний - досвід усього людства. Спогади, думки та емоції зберігаються в пам'яті за своїми власними законами. Усі духовні переживання - бажання, страх, радість і смуток - походять з пам'яті, яка фіксує переживання душі. Духовна цілісність людини, її ідентичність на різних етапах життя, саме забезпечується пам'яттю[20].

Августин також досліджував психологічну природу часу. Він розрізняв три форми:

- минуле (через пам'ять);
- теперішнє (через безпосереднє сприйняття);
- майбутнє (через надію).

На його думку, час - це не властивість речей самих по собі, а спосіб, яким людина сприймає та переживає світ.

Августин приділяв особливу увагу психології старіння. Він вважав, що душа розвивається з віком під впливом освіти та життєвого досвіду. Порок та ілюзія призводять до її занепаду, тоді як чеснота та духовний розвиток - до її сходження.



У своїй автобіографічній праці «Сповідь», в якій він відверто описує свій шлях від юнацьких помилок до внутрішнього просвітлення, він представив детальний аналіз духовного розвитку людини. У ній яскраво описано етапи дитинства, юності та молодості, розкриваючи вплив літератури та оточення на формування особистості.

### ***3. Психологічні ідеї Фоми Аквінського***

Фома Аквінський (1225–1274) був першим, хто спробував узгодити вчення Арістотеля з християнською теологією. Його філософська та теологічна система, відома як томізм, була широко прийнята в церковних колах. Однією з головних проблем, яку він розглядав, був зв'язок між біологічною концепцією душі Арістотеля та релігійним розумінням її безсмертя та божественної сутності.

За Фомою, Бог є початком усього сущого, виступаючи як перша та найчистіша форма буття. Людська душа також є нематеріальною та незалежною сутністю, яка існує незалежно від тіла. Душа потрапляє в тіло при народженні через акт божественного творіння. Після смерті тіла душа не зникає, а продовжує своє вічне існування. Однак душа, єднаючись з тілом, втрачає свою абсолютну духовну чистоту та «розгалужується» на різні рівні життєвої сили, які відрізняються ступенем близькості до Бога – від рослинного до раціонального.

Фома Аквінський визначив вісім типів чутливості та проаналізував походження почуттів. Згідно з його вченням, чуттєве сприйняття – це перехід здатності сприймати від потенційного до актуального. У цьому процесі душа сприймає «тип» об'єкта – його форму без матеріальної субстанції. Почуття та сприйняття, поєднані з конкретними випадковими якостями, зберігають індивідуальні характеристики об'єкта [35].

Крім того, ці чуттєві образи обробляються внутрішніми силами душі, які узагальнюють враження та формують образи – проміжний етап між чуттєвим сприйняттям та абстрактним мисленням. Перехід до

концептуального мислення відбувається за участю практичного розуму, який узагальнює індивідуальні форми до загальних.

Фома вважав, що сприйняття – це перший акт внутрішньої діяльності душі та охоплює всі рівні: від почуттів до думки.

Другий акт - це роздуми над діями, тобто усвідомлення наслідків своєї поведінки.

Третій акт - це самопізнання, через яке душа спілкується сама з собою та прагне розпізнати свою надприродну природу.

#### ***4. Психологічні ідеї епохи Відродження***

Бернардіно Телезіо (1509–1588) став піонером відродження наукового підходу, звільненого від церковного впливу. На його думку, все знання ґрунтується на тому, як душа - тонка матерія - реагує на зовнішні впливи. Людська свідомість виникає через порівняння та співвіднесення чуттєвих вражень. Матерія підлягає силам розширення та стиснення і діє цілеспрямовано, прагнучи зберегти свій стан [31]. Оскільки психіка також належить до станів матерії, розум та емоції діють згідно із законом самозбереження.

З цієї позиції Телезіо вивів теорію впливів: позитивні емоції відображають внутрішню силу, яка має на меті зберегти душу, тоді як негативні - її слабкість.

Водночас Телезіо визнавав, що механіка матерії не пояснює особливої природи людських істот, тому він припускав безсмертя душі.

Епоха Відродження породила рух під назвою «титанізм». Він підкреслював велич, унікальність, творчий потенціал та внутрішню боротьбу особистості.

У той час психологія почала розвиватися як самостійна наука, досліджуючи як універсальні, так і індивідуальні людські характеристики. Особлива увага приділялася аналізу творчості, уяви, таланту, наслідування та оригінальності.

Психологія цього періоду зверталася до людини, яка переживає внутрішні суперечності та шукає шлях до гармонії. Це лягло в основу гуманістичної психології епохи Відродження.

У творах Піко делла Мірандоли, Кампанелли, Фічіно, Фіренцуоли та інших представників Платонівської академії у Флоренції висловлювалася ідея про те, що людина є богоподібною істотою, титаном у душі. Вона прославлялася як творець і втілення краси. Особливе значення надавалося естетичному аспекту особистості: ідеал полягав не лише у фізичній досконалості, а й у грації та духовній виразності, що надихали цю досконалість.

Леонардо да Вінчі (1452–1519) уособлював новий етап у ставленні до реальності. Він вважав, що мистецтво, а не слова, є справжнім посередником між свідомістю та світом. Мистецтво могло передати своє багатство та глибину через наслідування природи, але особливо через живопис.

Для Леонардо зір був найважливішим каналом пізнання; око було вікном душі, через яке відкривався безмежний світ. На його думку, зір був вищим за слух, оскільки саме завдяки оку людство змогло створити вогонь, навігацію та мистецтво. Він наголошував, що органи чуття пов'язані з усією психікою та діяльністю людини, проявляючись у творчості [20].

У своєму «Трактаті про живопис» Леонардо детально проаналізував механізми зорового сприйняття, які частково підтверджуються сучасною наукою. Він зазначив, що сприйняття залежить від відстані, освітлення та щільності навколишнього середовища. Художник також описав методи тренування уяви. Зокрема, він рекомендував споглядати нові образи, навіть у випадкових місцях, щоб стимулювати вільну творчість душі.

Іспанський лікар Хуан Уарте (1529–1592) заклав основи диференціальної психології у своїй праці «Дослідження здібностей до наук» (1575). Він досліджував індивідуальні відмінності у здібностях та уявляв систему вибору кар'єри на основі психологічних характеристик людини.

Уарте поставив питання: які ознаки визначають схильність до певної науки? Як можна розпізнати таланти?

Інший іспанський лікар, Гомес Перейра (1500–1560), був першим в історії науки, хто заперечив існування душі у тварин у своїй праці «Антоніана Маргарита» (1554). Він стверджував, що тварини - це лише механізми, які реагують на зовнішні подразники, позбавлені внутрішнього психічного життя. Його концепція «фантазмів» описує поведінку тварин як результат зовнішніх впливів, а не психічних процесів [10].

У Франції Мішель Монтень (1533–1592) приділив значну увагу самопізнанню у своїй праці «Експерименти». Він наголошував на важливості особистого досвіду та внутрішнього життя, наголошуючи, що людина не є центром Всесвіту, а лише його частиною.

У цей період дослідження, експеримент, індукція та математика стали найважливішими інструментами наукового пізнання. Епоха Відродження започаткувала нову еру - раціональну, дослідницьку та гуманістичну еру, яка заклала основу для сучасної психології та науки загалом.

### ***5. Вчення про душу Ф.Бекона***

Френсіс Бекон (1561-1626) започаткував новий підхід до вивчення душі, зосереджуючись не на філософських узагальненнях, а на емпіричному вивченні її функцій та проявів. Він свідомо уникав абстрактних роздумів про природу душі та зосереджувався на описі її конкретних процесів [10].

Бекон розділив вивчення людини на дві основні частини:

1. Філософія людини – вивчення її сутності;
2. Соціальна філософія – аналіз її соціальних зв'язків.

Він розрізняв науку про тіло та науку про душу, виходячи з подвійної структури людини – тіла та душі – а також досліджував питання, пов'язані з їхнім взаємним взаємозв'язком. Це лягло в основу його теорії особистості та взаємозв'язку між душею та тілом.

У своїх дослідженнях особистості Бекон досліджував найвищі людські здібності, включаючи виняткову пам'ять, надзвичайну мудрість та духовну

силу, які він розглядав на прикладах видатних діячів минулого. Щодо взаємозв'язку між душею та тілом, він вивчав фізіогноміку, тлумачення снів та вплив фізичного стану на психіку і навпаки.

Бекон відносив до фізичних наук:

- медицину (науку про здоров'я);
- косметику (засоби особистої гігієни);
- спорт (фізичний розвиток);
- науку про задоволення (мистецтво досягнення фізичного благополуччя).

Він розділив науку про душу на дві частини:

1. Вчення про раціональну (божественну) душу, інтелектуальну душу, властиву лише людині;
2. Вчення про чуттєву (ірраціональну) душу, яку люди поділяють з тваринами. За Беконом, чуттєва душа відповідає за почуття та вибір, тобто вона бажає приємного та уникає неприємного.

Раціональна душа включає функції інтелекту, уяви, пам'яті, бажання та волі.

Бекон приділяв особливу увагу когнітивним процесам. Він визнавав реальність зовнішнього світу, що сприймається органами чуття, хоча вони дають лише попередню інформацію. Всебічне розуміння знань вимагає роботи розуму, який обробляє інформацію.

Аналізуючи когнітивні здібності, Бекон дійшов висновку, що людське мислення спотворене численними помилками, які він назвав «ідолами» — стійкими упередженнями, що перешкоджають об'єктивному пізнанню. Ці помилки можуть впливати з людської природи або соціальних впливів.

Щоб звільнитися від «ідолів», необхідно прийняти правильний когнітивний метод. Бекон запропонував індуктивний метод, поступовий перехід від окремого до загального, заснований на вивченні фактів. Цей підхід став основою емпіричної науки, поєднуючи логіку та досвід.

Він вважав, що світ і людство найкраще пізнати не через спостереження, а через досвід, експерименти та технічні засоби. Справжнє знання виникає з впливу, який здійснюється на природу за допомогою таких інструментів, як термометри, барометри, мікроскопи тощо. Цей підхід дає людині владу над природою, оскільки вона може ставити їй запитання та отримувати відповіді через дії. Таким чином, Бекон сформулював механічний принцип пізнання, який охоплює вивчення людства. Його ідеї послужили основою для подальшого розвитку наукової психології та природничих наук.

#### **Практичне заняття 4. Психологія у Середні Віки та епоху Відродження**

**Мета практичного заняття** – ознайомити здобувачів з особливостями розвитку психологічних ідей у Середньовіччі та Відродженні, розвивати навички критичного аналізу історико-філософських концепцій, формувати вміння порівнювати підходи до розуміння душі в різні історичні епохи.

##### **План практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань.
3. Обговорення питання: «Моністичне тлумачення взаємозв'язку тіла і душі».
4. Обговорення питання: «Психологія А. Августина».
5. Обговорення питання: «Психологічні ідеї Фоми Аквінського».
6. Обговорення питання: «Психологічні ідеї епохи Відродження».
7. Обговорення питання: «Вчення про душу Ф.Бекона».
8. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.
9. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

##### **Хід практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача – оголошення мети практичного заняття.

## 2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань:

1. Порівняльна таблиця: «Психологічні уявлення в Середньовіччі та Відродженні», в якій порівняйте джерело знання (релігія, розум, досвід).

2. Порівняльна таблиця: «Психологічні уявлення в Середньовіччі та Відродженні», в якій порівняйте ставлення до душі.

3. Порівняльна таблиця: «Психологічні уявлення в Середньовіччі та Відродженні», в якій порівняйте уявлення про пізнання.

4. Порівняльна таблиця: «Психологічні уявлення в Середньовіччі та Відродженні», в якій порівняйте місце людини в світі.

3. Тема для обговорення: «Моністичне тлумачення взаємозв'язку тіла і душі».

### 3.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. В чому полягає суть моністичного розуміння взаємозв'язку тіла і душі?
2. В чому полягає внесок Немесія Емеського у середньовічну антропологію?
3. В чому полягає суть вчення Тертуліана?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

4. Тема для обговорення: «Психологія А. Августина».

### 4.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Дайте визначення класифікації здібностей за Августином Блаженным.
2. Охарактеризуйте типи волі за Аврелієм Августином.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5. Тема для обговорення: «Психологічні ідеї Фоми Аквінського».

### 5.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. В чому полягає суть психологічних ідей Фоми Аквінського?
2. Дайте визначення класифікації типів чутливості Фоми Аквінського?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

6. Тема для обговорення: «Психологічні ідеї епохи Відродження».

6.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Поясніть, у чому полягає сутність гуманізму епохи Відродження.
2. Порівняйте уявлення про душу в Середньовіччі та в епоху Відродження.
3. Назвіть та коротко охарактеризуйте філософів і вчених епохи Відродження, які вплинули на розвиток уявлень про психіку.
4. Визначте, як змінилося ставлення до особистості в перехідний період між Середньовіччям і Відродженням.
5. Поясніть, як медичні відкриття епохи Відродження вплинули на психологічні уявлення про людину.
6. Дайте загальну характеристику психології у Середні віки та Відродження, виділивши спільне й відмінне.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

7. Тема для обговорення: «Вчення про душу Ф.Бекона».

7.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Охарактеризуйте основні погляди Ф. Бекона?
2. У чому сутність індуктивного методу?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

8. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

1. Тема: «Августин Блаженний: гріх, воля і внутрішній світ людини».
2. Тема: «Фома Аквінський і реінтерпретація Аристотеля».
3. Тема: «Леонардо да Вінчі: єдність науки і мистецтва в розумінні психіки».



9. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

9.1. Викладач разом зі здобувачами підводять підсумки практичного заняття.

9.2. Викладач оголошує завдання на наступне практичне заняття.

#### **Самостійна робота 4. Психологія у Середні Віки та епоху Відродження**

##### **Завдання:**

##### ***1. Підготуватися до опитування з наступних питань:***

1. Моністичне тлумачення взаємозв'язку тіла і душі.
2. Психологія А. Августина.
3. Психологічні ідеї Фоми Аквінського.
4. Психологічні ідеї епохи Відродження.
5. Вчення про душу Ф. Бекона.

##### ***2. Підготувати реферати або доповіді з наступних тем:***

1. Августин Блаженний: гріх, воля і внутрішній світ людини.
2. Фома Аквінський і реінтерпретація Аристотеля.
3. Леонардо да Вінчі: єдність науки і мистецтва в розумінні психіки.

##### ***3. Підготувати наочно-схематичні презентації:***

1. Створіть порівняльну таблицю: «Психологічні уявлення в Середньовіччі та Відродженні», в якій порівняйте джерело знання (релігія, розум, досвід).

2. Створіть порівняльну таблицю: «Психологічні уявлення в Середньовіччі та Відродженні», в якій порівняйте ставлення до душі.

3. Створіть порівняльну таблицю: «Психологічні уявлення в Середньовіччі та Відродженні», в якій порівняйте уявлення про пізнання.

4. Створіть порівняльну таблицю: «Психологічні уявлення в Середньовіччі та Відродженні», в якій порівняйте місце людини в світі.

##### **Література:**

*Основна:* 2, 3, 6, 8, 10, 12.

Допоміжна: 2, 5, 6, 7, 10, 11, 18, 20, 21, 22, 31, 32, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 45.

## **Тема 5. Розвиток психологічної думки Нового часу (XVII ст.). Психологія в епоху Просвітництва (XVIII ст.)**

*Розвиток психологічної думки в Новий час (XVII ст.). Психологія в епоху Просвітництва (XVIII ст.).*

### **1. Розвиток психологічної думки в Новий час (XVII ст.)**

XVII століття було часом наукової революції. З'явилися нові методи пізнання: експеримент, математизація природи, індукція та емпіризм. Філософія дедалі більше зверталася до аналізу людської свідомості, пізнання та мислення. Відбувалася поступова відмова від схоластичних уявлень про душу як суто духовну субстанцію.

Рене Декарт (1596–1650): Дуалізм душі та тіла. Декарт запровадив концепцію дуалізму: душа (мисляча субстанція) та тіло (простір, матеріальна субстанція) існують незалежно одне від одного, але взаємодіють через шишкоподібну залозу. Формула «*Cogito, ergo sum*» («Я мислю, отже, я існую») підкреслювала раціональну основу людської природи. Декарт вважав, що психічні процеси складають основу особистого «я», а емоції, хоча й пов'язані з тілом, зароджуються в душі.

Томас Гоббс (1588–1679): Механізм та матеріалізм. На відміну від Декарта, Гоббс розглядав людину як механізм, у якому психічні події зводяться до руху частинок, відчуттів та реакцій. Він заперечував існування душі як нематеріальної істоти. Для нього думка є результатом механічної дії зовнішніх подразників на органи чуття.

Джон Локк (1632–1704): Емпіризм і роль досвіду. У своїй праці «Дослідження людського розуму» Локк відкинув ідею вроджених ідей. На його думку, свідомість новонародженого – це *tabula rasa* (чиста сторінка), яка поступово заповнюється досвідом. Він розрізняв чуттєвий (зовнішній) досвід і рефлексію (внутрішній досвід власних психічних станів). Локк заклав основу асоціативної психології, яку пізніше розвинули Гартлі та Мілль.

Бенедікт Спіноза (1632–1677): Пантеїзм і афекти. Спіноза відкинув дуалізм Декарта, стверджуючи, що тіло і душа – це два аспекти однієї й тієї ж субстанції – божественної природи. Він розглядав психічні стани, особливо афекти (емоції), як специфічні, аналізовані закономірності. Для Спінози воля – це не незалежна сила, а репрезентативна форма, що підлягає природній необхідності.

## ***2. Психологія в епоху Просвітництва (XVIII ст.)***

Просвітництво - це філософський та культурний рух, заснований на розумі, свободі, освіті та вдосконаленні суспільства через знання. Психологія, як і інші науки, почала цікавитися моральним та духовним розвитком особистості, поряд з раціональним та експериментальним пізнанням.

Девід Гартлі (1705-1757): асоціативна психологія. Гартлі розвинув ідеї Локка та започаткував фізіологічний емпіризм, пояснюючи формування психічних зв'язків механічними коливаннями нервової системи. Теорія асоціацій стала основою для подальшого розвитку психології пам'яті, навчання та сприйняття.

Жан-Жак Руссо (1712-1778): емоції, мораль та дитяча психологія. Руссо вважав людину природно доброю, але деформованою цивілізацією. У своїй праці «Еміль або виховання» він був першим у світі психологічної сингулярності дитинства, розкриваючи основи психології віку. Він вважав емоції джерелом морального життя та наголошував на їхньому значенні для розвитку особистості.

Іммануїл Кант (1724-1804): межі пізнання. Кант вважав, що психологія не може бути наукою в строгому сенсі, оскільки внутрішні стани об'єктивно не піддаються спостереженню. Однак він зробив значний внесок у розуміння просторово-часових форм сприйняття та уявлень про функціонування совісті: мислення не обмежується відображенням, а структуруванням реальності.

Енциклопедисти (Дідро, Д'Аламбер, Гельвецій, Гольбах). Французькі мислителі 18 століття вважали людину результатом впливу середовища,

освіти та досвіду. Психічні явища пояснювалися матеріальними термінами. Зокрема, Гельвецій і Гольбах стверджували, що розум, воля та моральність – це не вроджені якості, а продукти впливу середовища.

Отже, XVII та XVIII століття були визначальними для формування психології як самостійної галузі знань. У Новий час психологія звільнилася від теології, розвивалися емпіричні методи, зріс інтерес до когнітивних механізмів та внутрішнього світу людини.

В епоху Люм'єра виник соціально-гуманістичний погляд на психологію, який наголошував на освіті, особистісному розвитку, моралі та свободі.

Основними напрямками стали раціоналізм, емпіризм, матеріалізм та гуманізм.

### **Практичне заняття 5. Розвиток психологічної думки Нового часу (XVII ст.)**

**Мета практичного заняття** – ознайомити здобувачів з ключовими філософсько-психологічними концепціями XVII століття, сформулювати вміння аналізувати внесок Р. Декарта, Т. Гоббса, Б. Спінози в становлення психології, розвивати навички порівняльного аналізу раціоналізму та матеріалізму як основ методології.

#### **План практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань.
3. Обговорення питання: «Основні світоглядні передумови розвитку психології в XVII столітті».
4. Обговорення питання: «Дуалізм душі та тіла Рене Декарта».
5. Обговорення питання: «Психологічні ідеї Т. Гоббса та Джона Локка».
6. Обговорення питання: «Вчення Спінози».
7. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

8. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

### **Хід практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача – оголошення мети практичного заняття.

2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань:

1. Порівняльна таблиця поглядів на душу, пізнання, роль тіла, ставлення до свободи у творчості Декарта, Гоббса та Спінози.

2. Інфографіка: «Психологічні ідеї Декарта / Гоббса / Спінози»

3. Тема для обговорення: «Основні світоглядні передумови розвитку психології в XVII столітті».

3.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Визначте ключові відмінності між раціоналізмом та сенсуалізмом у контексті XVII століття.

2. У чому полягає новизна підходу до психіки в епоху Нового часу порівняно з Середньовіччям?

3. Розкрийте зв'язок між розвитком природничих наук і зміною поглядів на душу в XVII ст.

4. Визначте значення ідей Нового часу для подальшого становлення наукової психології.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

4. Тема для обговорення: «Дуалізм душі та тіла Рене Декарта».

4.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Як філософія Рене Декарта вплинула на становлення раціоналістичного підходу в психології?

2. Розкрийте суть дуалізму душі й тіла у вченні Декарта.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5. Тема для обговорення: «Психологічні ідеї Т. Гоббса та Джона Локка».

5.1. Бліщопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліщопитування:

1. Проаналізуйте матеріалістичний підхід до психіки у працях Томаса Гоббса?

2. Порівняйте уявлення Декарта і Гоббса про природу пізнання?

3. В чому полягає емпіризм і роль досвіду Джона Локка?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

6. Тема для обговорення: «Вчення Спінози».

6.1. Бліщопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліщопитування:

1. Охарактеризуйте філософсько-психологічні ідеї Бенедикта Спінози щодо афектів.

2. Охарактеризуйте філософсько-психологічні ідеї Бенедикта Спінози щодо волі.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

7. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

1. Раціоналізм і матеріалізм у психологічній думці XVII ст.: спільне та відмінне.

2. Суть філософії Б. Спінози та її психологічний зміст.

3. Матеріалістична концепція Т. Гоббса та її значення для психології.

8. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

8.1. Викладач разом зі здобувачами підводять підсумки практичного заняття.

8.2. Викладач оголошує завдання на наступне практичне заняття.

**Самостійна робота 5.Розвиток психологічної думки Нового часу**

## **(XVII ст.)**

### **Завдання:**

#### **1. Підготуватися до опитування з наступних питань:**

1. Основні світоглядні передумови розвитку психології в XVII столітті.
2. Дуалізм душі та тіла Рене Декарта.
3. Психологічні ідеї Т. Гоббса та Джона Локка.
4. Вчення Спінози.

#### **2. Підготувати реферати або доповіді з наступних тем:**

1. Раціоналізм і матеріалізм у психологічній думці XVII ст.: спільне та відмінне.
2. Суть філософії Б. Спінози та її психологічний зміст.
3. Матеріалістична концепція Т. Гоббса та її значення для психології.

#### **3. Підготувати наочно-схематичні презентації:**

1. Створіть порівняльну таблицю, в якій порівняйте погляди на душу, пізнання, роль тіла, ставлення до свободи у творчості Декарта, Гоббса та Спінози.
2. Створити інфографіку: «Психологічні ідеї Декарта / Гоббса / Спінози»

### **Література:**

*Основна:* 2, 3, 6, 8, 9, 10, 12.

*Допоміжна:* 2, 5, 6, 7, 10, 11, 18, 20, 21, 22, 31, 32, 35, 36, 40.

## **Практичне заняття 6. Психологія в епоху Просвітництва (XVIII ст.)**

**Мета практичного заняття** – ознайомити здобувачів із провідними філософсько-психологічними ідеями XVIII ст., розкрити зміст сенсуалізму, асоціативної психології, матеріалізму, формувати вміння аналізувати внесок Д. Гартлі, Е. Кондільяка, Ж. Ламетрі, Г. Лейбніца та інших у розвиток психологічної думки.

### **План практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача.

2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань.
3. Обговорення питання: «Визначення психологічних ідей епохи Просвітництва».
4. Обговорення питання: «Основні підходи до вивчення людської природи в епоху Просвітництва».
5. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.
6. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

#### **Хід практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача – оголошення мети практичного заняття.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань:
  1. Порівняльна таблиця ключових ідей, поглядів на психіку, значення для психології у творчості Девіда Гартлі, Ж. Ламетрі, Г. Лейбніца, Руссо, Канта.
  2. Хронологічна таблиця основних подій та постатей, пов'язаних з розвитком психології у XVIII столітті.
  3. Тема для обговорення: «Визначення психологічних ідей епохи Просвітництва».
    - 3.1. Бліцопитування здобувачів.  
Перелік запитань для бліцопитування:
      1. Які головні ідеї епохи Просвітництва вплинули на розвиток психологічної думки?
      2. Порівняйте підходи до вивчення людської природи у філософії Джона Локка та Давіда Юма та вкажіть як ці підходи вплинули на розвиток психології?



3. Як «раціоналізм» та «емпіризм» вплинули на психологічні уявлення XVIII століття?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

4. Тема для обговорення: «Основні підходи до вивчення людської природи в епоху Просвітництва».

4.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Назвіть ключових філософів і науковців XVIII століття, які вплинули на розвиток психології.

2. Які аспекти філософії Іммануїла Канта були революційними та стали основою формування критичної психології?

3. Як Просвітництво сприяло формуванню нових уявлень про природу розуму, душі та поведінки?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

1. Тема: «Роль наук про людину (антропологія, моральна філософія) у розвитку психології Просвітництва».

2. Тема: «Ідеї Просвітництва в психології».

6. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

6.1. Викладач разом зі здобувачами підводять підсумки практичного заняття.

6.2. Викладач оголошує завдання на наступне практичне заняття.

**Самостійна робота 6. Психологія в епоху Просвітництва (XVIII ст.)**

**Завдання:**

**1. Підготуватися до опитування з наступних питань:**

1. Визначення психологічних ідей епохи Просвітництва.

2. Основні підходи до вивчення людської природи в епоху Просвітництва.

***2. Підготувати реферати або доповіді з наступних тем:***

1. Роль наук про людину (антропологія, моральна філософія) у розвитку психології Просвітництва.

2. Ідеї Просвітництва в психології.

***3. Підготувати наочно-схематичні презентації:***

1. Створіть порівняльну таблицю, в якій порівняйте ключові ідеї, погляди на психіку, значення для психології у творчості Девіда Гартлі, Ж. Ламетрі, Г. Лейбніца, Руссо, Канта.

2. Створити хронологічну таблицю з основними подіями та постатями, пов'язаними з розвитком психології у XVIII столітті.

**Література:**

*Основна:* 2, 3, 6, 8, 9, 10, 12.

*Допоміжна:* 2, 5, 6, 7, 10, 11, 18, 20, 21, 22, 31, 32, 35, 36, 39, 40.

## **Тема 6. Виникнення психології як самостійної науки у ХІХ ст. Поява та розвиток психоаналізу**

*Передумови виникнення наукової психології. Виникнення психоаналізу. Основи вчення Зігмунда Фрейда. Розвиток психоаналізу. Карл Густав Юнг. Альфред Адлер. Основні ідеї Анни Фрейд, Еріха Фромма, Карен Хорні.*

### **1. Передумови виникнення наукової психології**

19 століття ознаменувало вирішальний етап у розвитку психології. У цей період вона почала розвиватися як самостійна наукова дисципліна, відокремившись від філософії та фізіології.

До 19 століття психологія існувала як галузь філософії та не мала власних методів дослідження. Її розвиток включав:

- природничі науки (біологія, фізіологія);
- філософський емпіризм та раціоналізм;
- медицину та педагогіку.

Однак вона сприяла накопиченню знань про психічні процеси. Виникла потреба в науковому поясненні людської психіки, використанні експериментів та об'єктивних методів.

Відкриття першої експериментальної лабораторії в Лейпцигу Вільгельмом Вундтом у 1879 році стало поворотним моментом. Ця подія традиційно вважається народженням психології як самостійної науки.

Найважливіші досягнення Вундта:

- вивчення свідомості через самоспостереження;
- вивчення емоцій, сприйняття, уваги та реакцій;
- застосування експериментального методу.

Інші дослідники також зробили важливий внесок у розвиток наукової психології, зокрема Густав Фехнер (психофізика), Герман Еббінгауз (дослідження пам'яті), Іван Сеченов та Іван Павлов (теорія рефлексів).

Найважливішими тенденціями в психології 19 століття вважаються:

1. Структуралізм (Тітченер): аналіз свідомості як сукупності елементів.

2. Функціоналізм (Джеймс): вивчення психічних процесів з огляду на їхню роль в адаптації до навколишнього середовища.

3. Рефлексологія (Сеченов, Павлов): пояснення психіки через фізіологічні механізми.

4. Психофізика (Фехнер): дослідження взаємозв'язку між фізичними подразниками та психічним сприйняттям.

### ***2. Виникнення психоаналізу. Основи вчення Зігмунда Фрейда***

Наприкінці 19 століття Зігмунд Фрейд започаткував психоаналіз, який призвів до справжньої революції в психології. Основна ідея полягає в несвідомому як першоджерелі людської поведінки та досвіду [20].

Психоаналіз, започаткований Зігмундом Фрейдом (1856–1939), розвинувся не лише в новий напрямок у психології, але й у глибоку спробу зрозуміти внутрішній світ людини, її несвідомі мотиви, дитячий досвід, інстинктивні дії та внутрішні конфлікти.

Вчення Фрейда мало глибокий вплив на психологію, а також на філософію, медицину, літературу, мистецтво та культуру загалом.

Основні ідеї З. Фрейда:

1. Структура особистості. Фрейд поділив психіку людини на три складові:

- Id (Воно) - найдавніша частина психіки, що відповідає за інстинктивні потяги (сексуальні, агресивні, харчові). Id діє за принципом задоволення, не знає моралі чи логіки.

- Ego (Я)- свідомі частина особистості, яка керується принципом реальності. Вона виконує функцію посередника між Id, зовнішнім світом і моральними вимогами Суперего.

- SuperEgo (Над-Я) — моральна інстанція психіки, яка формується під впливом виховання, авторитетів, культури. Вона втілює совість, моральні норми та ідеали.

Взаємодія цих трьох частин породжує внутрішні конфлікти, які, на думку Фрейда, є причиною багатьох психологічних симптомів.

2. Несвідоме як ключ до розуміння людини. Фрейд першим у науці детально розробив концепцію несвідомого. Саме там, за його уявленням, зберігаються:

- витіснені спогади та травми;
- нереалізовані бажання;
- заблоковані емоції.

3. Захисні механізми психіки.

Для захисту Его від внутрішніх конфліктів психіка використовує механізми психологічного захисту, зокрема:

- витіснення;
- раціоналізацію;
- заперечення;
- проєкцію;
- регресію;
- сублімацію тощо.

4. Лібідо та психосексуальний розвиток.

Центральним у фрейдівському підході є поняття лібідо- психічної енергії сексуального потягу.

Фрейд виокремив п'ять стадій психосексуального розвитку:

1. Оральна (0–1 рік) - задоволення через рот (смоктання, їжа).
2. Анальна (1–3 роки) - контроль випорожнень.
3. Фалічна (3–6 років) - інтерес до статевих органів.
4. Латентна (6–12 років) - період приглушення сексуальної енергії.
5. Генітальна (від 12 років) - становлення зрілої сексуальності.

Порушення або фіксація на одній із цих стадій можуть призвести до неврозів у дорослому віці [10].

5. Сновидіння і вільні асоціації.

У психоаналізі велике значення має аналіз сновидінь як «королівського шляху до несвідомого». Фрейд вважав, що сни мають маніфестний зміст (те, що бачимо) і латентний зміст (приховані бажання).

Інший метод -вільні асоціації, коли пацієнт висловлює всі думки, що приходять в голову без цензури. Це дозволяє аналітику простежити несвідомі зв'язки.

#### 6. Психоаналіз як метод лікування.

Психоаналіз - це не лише теорія, а й метод психотерапії. Мета - усвідомити несвідомі конфлікти, щоб людина могла вільно функціонувати.

Терапевтичний процес включає:

- тривалі регулярні сеанси;
- інтерпретацію снів, спогадів, помилкових дій;
- роботу з перенесенням- процесом, коли пацієнт проектує на аналітика свої почуття з минулого.

### ***3. Розвиток психоаналізу. Карл Густав Юнг***

Карл Густав Юнг (1875–1961) - видатний швейцарський психолог і психіатр, засновник аналітичної психології, яка стала альтернативною школою психоаналізу, відмінною від вчення Зігмунда Фрейда. Юнг погоджувався з ідеєю існування несвідомого, однак розширив її, запропонувавши власну концепцію колективного несвідомого, архетипів, індивідуації та типології особистості. Його підхід поєднав наукове мислення із міфологією, релігією, мистецтвом і філософією.

Основні ідеї вчення Юнга:

1. Структура психіки за Юнгом. Юнг поділив психіку людини на кілька рівнів:

- свідомість- те, що ми усвідомлюємо: думки, почуття, вольові акти.
- особисте несвідоме- індивідуальні витіснені спогади, бажання, травми.
- колективне несвідоме- глибинний рівень психіки, спільний для всього людства [35].

## 2. Архетипи як основа колективного несвідомого.

Архетипи - це первинні образи, які проявляються у снах, міфах, казках, релігії та мистецтві. Вони є психічними структурами, що впливають на поведінку, мислення та досвід людини.

Основні архетипи за Юнгом:

1. Самість (Self) - центральний архетип, символ цілісності особистості, гармонії між свідомим і несвідомим.
2. Тінь (Shadow)- прихована частина особистості, що містить витіснені якості, часто негативні.
3. Аніма й Анімус- внутрішні образи протилежної статі (жіночий аспект у чоловікові - Аніма, чоловічий - в жінці - Анімус).
4. Персона (Persona)- соціальна маска, яку людина одягає для взаємодії із зовнішнім світом [10].

### 3. Процес індивідуації.

Юнг вважав, що основна мета психологічного розвитку -індивіація, тобто становлення цілісної, гармонійної особистості через інтеграцію всіх частин психіки, зокрема Тіні, Аніми/Анімуса, Персони.

Це процес самопізнання, коли особистість виходить за межі соціальних ролей і поверхневих ідентичностей, наближаючись до Самості.

### 4. Психологічні типи.

Юнг увів поняття типів особистості. Він розрізняв:

- інтроверсію - орієнтацію на внутрішній світ думок і уявлень;
- екстраверсію - орієнтацію на зовнішній світ об'єктів і дій.

Також він виділив чотири функції психіки:

1. Мислення (раціональна функція).
2. Почуття (оцінка емоцій).
3. Відчуття (сприйняття через органи чуття).
4. Інтуїція (несвідоме сприйняття можливостей).

У поєднанні з екстраверсією/інтроверсією ці функції утворюють 8 типів особистості.

## 5. Сни, символи та міфологія.

На відміну від Фрейда, який трактував сни як виконання бажань, Юнг вважав, що сни несуть послання від несвідомого, допомагають особистості усвідомити себе, пройти шлях індивідуації. У снах з'являються архетипічні образи, які мають символічне значення.

Юнг активно вивчав міфи, релігії, алхімію, філософію Сходу - все це допомагало йому краще зрозуміти структуру та динаміку несвідомого.

## 6. Психотерапія за Юнгом.

Метою юнгіанського аналізу є не лише усунення симптомів, а досягнення глибинної трансформації особистості. Важливими складовими є:

- аналіз сновидінь;
- розпізнавання й інтеграція архетипів;
- інтерпретація символів;
- творчість (малювання, фантазії);
- діалог між свідомістю і несвідомим [20].

Юнг вважав психотерапію шляхом духовного зростання, а не просто лікуванням патології.

## **4. Альфред Адлер**

Альфред Адлер (1870–1937) - австрійський психіатр, психолог, засновник індивідуальної психології - напряду в психоаналізі, який акцентує увагу на соціальних чинниках розвитку особистості. Його підхід вважається однією з перших альтернатив класичному фрейдівському психоаналізу [12]. На відміну від Зігмунда Фрейда, який зосереджувався на несвідомих потягах та сексуальності, Адлер більше уваги приділяв цілям особистості, соціальному контексту і почуттю меншовартості.

Основи психоаналізу А. Адлера:

### 1. Почуття неповноцінності та компенсація.

Центральним поняттям теорії Адлера є почуття неповноцінності, яке, на його думку, виникає в кожній людини в дитинстві. Це може бути фізична слабкість, соціальні порівняння, емоційна вразливість або інші обмеження.



Однак почуття неповноцінності не є негативним явищем само по собі, воно стає рушієм особистісного зростання. Людина прагне компенсувати свою слабкість, досягаючи успіху в іншій сфері. У цьому процесі формується стиль життя та життєва стратегія.

## 2. Прагнення до переваги.

Із прагнення подолати неповноцінність виникає прагнення до переваги- основна мотиваційна сила особистості. Людина прагне до вдосконалення, самоствердження, успіху, влади, авторитету. Це стремління може реалізовуватися як у конструктивний (соціально позитивний), так і в деструктивний спосіб (агресія, домінування).

Комплекс переваги виникає тоді, коли прагнення до переваги стає гіпертрофованим, а людина компенсує свою невпевненість через піднесення себе над іншими.

## 3. Стиль життя (життєва лінія).

Стиль життя- це індивідуальний спосіб реагування на життєві ситуації, що формується в дитинстві під впливом сім'ї, соціального оточення і власних інтерпретацій. Він складається зі способів мислення, поведінки, цілей, цінностей.

У психотерапії Адлер підкреслював важливість розпізнання і зміни неадекватного стилю життя, який заважає гармонійному розвитку особистості.

## 4. Соціальний інтерес.

Однією з головних відмінностей адлеріанської теорії від фрейдизму є концепція соціального інтересу. За Адлером, здорова особистість це та, яка розвинула почуття спільності, емпатію, здатність до співпереживання й конструктивної участі в житті суспільства.

Соціальний інтерес не є вродженим, він формується в процесі виховання і є ключовим критерієм психічного здоров'я.

## 5. Виховання та ранній досвід.

Адлер надавав великого значення дитинству, адже саме тоді закладаються основні патерни поведінки. Він вважав, що багато психологічних проблем дорослих мають корені в неадекватному стилі виховання, особливо в гіперопіці або нехтуванні дитиною.

Також Адлер вивчав вплив черговості народження:

1. Перші діти часто відчують втрату любові після появи брата чи сестри.
2. Другі- конкурують і прагнуть перевершити старших.
3. Молодші- можуть бути надмірно залежними або розвиненими за рахунок наслідування.
4. Єдині діти- схильні до егоцентризму, але можуть бути зрілими.
6. Мета як провідник поведінки.

Адлер стверджував, що поведінка людини визначається не минулим (як у Фрейда), а майбутньою метою. Люди створюють вигадані цілі, якими керуються навіть несвідомо. Ці цілі можуть бути як конструктивними (стати кращою людиною), так і руйнівними (довести всім свою зверхність).

#### 7. Психотерапія за Адлером.

Метою терапії є:

- усвідомлення власного стилю життя;
- виявлення неусвідомлених цілей;
- розвиток соціального інтересу;
- зміна руйнівних установок;
- формування нових, більш здорових стратегій поведінки.

#### **5. Основні ідеї Анни Фрейд, Еріха Фромма, Карен Хорні**

##### 1. Основні ідеї Анни Фрейд.

Анна Фрейд (1895–1982) - донька Зигмунда Фрейда, засновниця дитячого психоаналізу та авторка концепції захисних механізмів Его [10].

Основні положення:

1. Розвиток Его-психології. Анна Фрейд вважала, що Его не лише посередник між Ід і Супер-Его, а активний захисний механізм, який здатен самостійно формувати стратегії захисту.

2. Механізми психологічного захисту. У праці *«Его та механізми захисту»* (1936) Анна розвинула теорію батька та описала ключові способи, якими Его захищає себе від тривоги, спричиненої внутрішніми конфліктами.

3. Дитячий психоаналіз. На відміну від Мелані Кляйн, Анна Фрейд підкреслювала важливість роботи з реальним Его дитини, її зовнішніми обставинами, родиною і поведінкою, а не лише символічними інтерпретаціями гри.

## 2. Основні ідеї Еріха Фромма.

Еріх Фромм (1900–1980) - німецько-американський психоаналітик, соціальний філософ, представник гуманістичного психоаналізу. Він прагнув поєднати психоаналіз із марксизмом, соціологією та екзистенціалізмом [31].

Основні положення:

1. Людина як соціальна істота. Особистість формується не лише під впливом біологічних потягів, а й через соціальні умови. Фромм вивчав, як економіка, культура, сім'я формують характер людини.

2. Механізми втечі від свободи. У праці *«Втеча від свободи»* (1941) Фромм аналізував, як люди уникають відповідальності за свободу через:

- авторитаризм (підпорядкування або домінування);
- деструктивність;
- конформізм.

### 3. Орієнтації характеру:

- *продуктивна особистість*: здорова, творча, орієнтована на любов і розвиток;

- *непродуктивна*: рецептивна, експлуаторська, накопичувальна, ринкова.

4. Любов як акт волі. Любов - це не почуття, а свідоме ставлення, що вимагає дисципліни, поваги, знань і відповідальності.

### 3. Основні ідеї Карен Хорні.

Карен Хорні (1885–1952) - німецько-американська психоаналітикиня, одна з перших жінок у психоаналітичному русі. Вона виступила проти фрейдівського біологізму та патріархального підходу до жіночої психіки.

Основні положення:

1. Критика Фрейда. Хорні заперечувала концепцію «заздрість до пеніса» і запропонувала альтернативну - «заздрість до материнства», вказуючи на культурну, а не біологічну основу жіночої психології.

2. Невроз як адаптивна стратегія.: Хорні описала три типи невротичної поведінки:

- рух до людей (потреба в любові, покорі);
- рух проти людей (ворожість, домінування);
- рух від людей (ізоляція, автономія).

3. Ідеальне «Я». Людина створює ідеалізоване уявлення про себе, віддаляючись від реального «Я». Це спричиняє внутрішній конфлікт, невпевненість і тривогу.

4. Базова тривога. Головна проблема дитинства - почуття ізолюваності та небезпеки у ворожому світі, що є основою неврозу в дорослому віці.

### **Практичне заняття 7. Виникнення психології як самостійної науки у XIX ст. Поява та розвиток психоаналізу**

**Мета практичного заняття** – ознайомити здобувачів з історичними передумовами виокремлення психології в самостійну науку у XIX столітті та з основами психоаналізу як окремого напрямку психологічної теорії і практики.

#### **План практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань.
3. Обговорення питання: «Передумови виникнення наукової психології».

4. Обговорення питання: «Виникнення психоаналізу. Основи вчення Зігмунда Фрейда».
5. Обговорення питання: «Розвиток психоаналізу. Карл Густав Юнг».
6. Обговорення питання: «Альфред Адлер».
7. Обговорення питання: «Основні ідеї Анни Фрейд, Еріха Фромма, Карен Хорні».
8. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.
9. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

#### **Хід практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача – оголошення мети практичного заняття.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань:
  1. Порівняльна таблиця мети, методів, предмету та підходу у працях З. Фрейда, Юнга, А. Адлера, Е. Фромма, К. Хорні.
  2. Інфографіка: «Психоаналіз у трьох схемах: модель психіки – метод – захисні механізми».
  3. Тема для обговорення: «Передумови виникнення наукової психології».
  - 3.1. Бліщопитування здобувачів.  
Перелік запитань для бліщопитування:
    1. Охарактеризуйте історичні умови, що сприяли виокремленню психології у самостійну науку у ХІХ ст.
    2. Розкрийте значення відкриття першої психологічної лабораторії Вільгельмом Вундтом у 1879 році.
    3. Назвіть основні напрями психології, що виникли у ХІХ ст., та їх представників.
- Підведення підсумків опрацьованого питання.

4. Тема для обговорення: «Виникнення психоаналізу. Основи вчення Зігмунда Фрейда».

4.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Хто такий Зигмунд Фрейд і яке значення має його діяльність для психології?

2. Опишіть структуру особистості за Фрейдом: «Воно», «Я», «Над-Я».

3. Що таке витіснення, проекція, сублімація в психоаналітичній теорії?

4. Поясніть метод вільних асоціацій у психоаналізі.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5. Тема для обговорення: «Розвиток психоаналізу. Карл Густав Юнг».

5.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Охарактеризуйте життєвий і науковий шлях Карла Густава Юнга.

2. Які головні розбіжності у поглядах Юнга та Фрейда?

3. Що таке «аналітична психологія» Юнга?

4. Що означає поняття «колективне несвідоме»?

5. Яку роль у психології Юнга відіграють архетипи?

6. Яке значення Юнг надавав сновидінням?

7. Як Юнг розумів екстраверсію та інтроверсію?

8. Як ідеї Юнга вплинули на подальший розвиток гуманістичної та глибинної психології?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

6. Тема для обговорення: «Альфред Адлер».

6.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Чому Адлер вважав, що важливо орієнтуватися не лише на минуле, а й на цілі, які ставить особистість?

2. Як, на вашу думку, проявляється «почуття неповноцінності» у сучасному суспільстві?

3. Чи погоджуєтесь ви з думкою, що прагнення до переваги — основний рушій особистісного розвитку?

4. Як соціальне середовище впливає на формування життєвого стилю, за Адлером? Наведіть приклади.

5. У чому, на вашу думку, актуальність теорії Адлера для роботи сучасного психолога?

6. Порівняйте підхід Адлера до особистості з підходами Фрейда та Юнга. Який вам ближчий?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

7. Тема для обговорення: «Основні ідеї Анни Фрейд, Еріха Фромма, Карен Хорні».

7.1. Бліщопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліщопитування:

1. Хто така Анна Фрейд і яку роль вона відіграла в історії психоаналізу?

2. Які механізми психологічного захисту описала Анна Фрейд?

3. У чому полягає ідея «втечі від свободи» Е. Фромма?

4. Як «соціальний характер» у концепції Фромма впливає на індивідуальну поведінку?

5. Що таке базова тривога у моделі Карен Хорні, які її причини та наслідки?

6. Які три типи стратегій подолання тривоги запропонувала Хорні?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

8. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

1. Тема: «Основні постаті психології XIX ст. та їхні ідеї».

2. Тема: «Основні погляди В. Вундта та Ф. Brentano на предмет і метод психології».

9. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

9.1. Викладач разом зі здобувачами підводять підсумки практичного заняття.

9.2. Викладач оголошує завдання на наступне практичне заняття.

## **Самостійна робота 7. Виникнення психології як самостійної науки у XIX ст. Поява та розвиток психоаналізу**

### ***Завдання:***

#### ***1. Підготуватися до опитування з наступних питань:***

1. Передумови виникнення наукової психології.
2. Виникнення психоаналізу. Основи вчення Зігмунда Фрейда.
3. Розвиток психоаналізу. Карл Густав Юнг.
4. Альфред Адлер.
5. Основні ідеї Анни Фрейд, Еріха Фромма, Карен Хорні.

#### ***2. Підготувати реферати або доповіді з наступних тем:***

1. Основні постаті психології XIX ст. та їхні ідеї.
2. Основні погляди В. Вундта та Ф. Brentano на предмет і метод психології.

#### ***3. Підготувати наочно-схематичні презентації:***

1. Створіть порівняльну таблицю, в якій порівняйте мету, методи, предмет, підхід у працях З. Фрейда, Юнга, А. Адлера, Е. Фромма, К. Хорні.
2. Створіть візуальну інфографіку: «Психоаналіз у трьох схемах: модель психіки – метод – захисні механізми».

### **Література:**

*Основна:* 1, 2, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12.

*Допоміжна:* 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 20, 21, 28, 29, 30, 31, 35, 39, 40.



## **Тема 7.Розвиток біхевіоризму та гештальт-терапії**

*Біхевіоризм: витоки, основні положення та розвиток. Гештальт-терапія: концепція та розвиток.*

### **1. Біхевіоризм: витоки, основні положення та розвиток.Гештальт-терапія: концепція та розвиток**

XX століття стало періодом становлення психології як самостійної науки з чіткими методами дослідження та різноманітними напрямками. Два з них – біхевіоризм і гештальт-терапія – стали відповіддю на суб'єктивність класичного психоаналізу, але зробили це різними шляхами. Біхевіоризм сфокусувався на спостережуваній поведінці, тоді як гештальт-терапія – на цілісному досвіді особистості. Обидва напрями зробили важливий внесок у розвиток як теоретичної, так і прикладної психології.

Виникнення та теоретичні засади біхевіоризму:

Біхевіоризм виник у США на початку XX ст. як реакція на недоказовість інтроспективних методів. Його засновником вважають Джона Б. Вотсона, який у 1913 році опублікував програмний маніфест «Психологія з погляду біхевіориста». Він наполягав, що психологія повинна вивчати лише поведінку, яка доступна об'єктивному спостереженню[2].

Основні положення біхевіоризму:

1. Поведінка є реакцією на стимул: Людину можна зрозуміти через схему  $S \rightarrow R$  (стимул – реакція).
2. Уникає аналізу свідомості. Внутрішній психічний досвід не має значення без об'єктивного виміру.
3. Навчання через асоціації. Поведінка формується шляхом умовного навчання (класичне і оперантне обумовлення).
4. Універсальність поведінкових закономірностей. Люди і тварини підлягають однаковим законам поведінки.

Розвиток біхевіоризму:

Б. Ф. Скіннер (1904–1990) розвинув ідеї в межах необіхевіоризму:

- запровадив концепцію оперантного обумовлення, де поведінка закріплюється за рахунок наслідків (підкріплення або покарання);
- розробив методи програмованого навчання, біхевіоральної модифікації поведінки, рейтингових шкал.

Кларк Галл і Едвард Толмен зробили внесок у когнітивний біхевіоризм, так Толмен ввів поняття *когнітивних карт* і продемонстрував, що навіть у щурів існує цілеспрямована поведінка, а не лише проста реакція.

## **2. Гештальт-терапія: концепція та розвиток**

Походження гештальт-підходу:

Гештальт-терапія виникла на основі філософії гештальтпсихології, яка формувалася у Німеччині у 1910–1930-х роках (Макс Вертгеймер, Вольфганг Кьолер, Курт Коффка). Основний принцип – психічні процеси організовані в цілісні структури (гештальти), які не зводяться до суми частин.

Засновником гештальт-терапії як практичного методу вважають Фрітца Перлза (1893–1970), який у 1940-х рр. у США, разом із Лаурою Перлз та Полом Гудманом, розробив гештальт-підхід до психотерапії [10].

Основні положення гештальт-терапії:

1. Цілісність досвіду. Людина сприймається як єдність тіла, розуму та емоцій. Аналіз не окремих симптомів, а повного досвіду «тут і тепер».
2. Контакт і межі контакту. Психічне здоров'я – це здатність до ефективного контакту з середовищем; порушення – це розрив контакту.
3. Незавершені гештальти. Нерозв'язані ситуації з минулого залишаються «відкритими» і перешкоджають адекватному функціонуванню.
4. Усвідомлення. Центр терапевтичної роботи – це розвиток усвідомлення власних почуттів, поведінки, думок у теперішньому моменті.
5. Відповідальність за себе. Людина вчиться брати відповідальність за свої вибори й емоції, замість переносу провини на інших.

Практичні техніки гештальт-терапії:

- техніка «порожнього стільця» – діалог із відсутнім співрозмовником або частиною себе;

- гра ролей, тілесна робота, експерименти;
- робота з мовними патернами – заміна «я не можу» на «я не хочу», тощо.

- фокус на «тут і тепер» – терапія уникала аналізу минулого, якщо це не проявляється в теперішньому досвіді [12].

Сучасна гештальт-терапія інтегрує знання з тілесно-орієнтованої терапії, екзистенційної психології, позитивної психотерапії. Вона популярна у Європі, зокрема в Італії, Німеччині, Польщі, Україні. Становить важливу частину гуманістичного підходу у психотерапії.

### **Практичне заняття 8. Розвиток біхевіоризму та гештальт-терапії**

**Мета практичного заняття** – ознайомити здобувачів з основними положеннями та представниками біхевіоризму і гештальт-терапії, сформувати навички аналізу різних психотерапевтичних підходів, розвинути практичні навички застосування технік обох підходів, стимулювати критичне мислення щодо ефективності різних терапевтичних стратегій.

#### **План практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань.
3. Обговорення питання: «Біхевіоризм: витоки, основні положення та розвиток».
4. Обговорення питання: «Гештальт-терапія: концепція та розвиток».
5. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.
6. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

#### **Хід практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача – оголошення мети практичного заняття.

2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань:

1. Порівняльна таблиця мети, методів, підходів та технік біхевіоризму та гештальт-терапії.

2. Кейс-сценарій (короткий опис ситуації) і запропонуйте план дій: один варіант – поведінковий, другий - гештальт-терапевтичний.

3. Тема для обговорення: «Біхевіоризм: витоки, основні положення та розвиток».

3.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Охарактеризуйте внесок Б. Скіннера у розвиток біхевіоризму.
4. Опишіть часову шкалу розвитку біхевіоризму від Дж. Вотсона до сучасних форм когнітивно-поведінкової терапії.
5. Поясніть термін «позитивне підкріплення» на прикладі шкільного навчання або виховання.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

4. Тема для обговорення: «Гештальт-терапія: концепція та розвиток».

4.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Наведіть приклад незавершеного гештальту в особистому досвіді.
2. Поясніть, як працює техніка «порожнього стільця» у гештальт-терапії, конкретизуйте у яких випадках вона ефективна.
3. Назвіть 3 ключові техніки гештальт-терапії та поясніть їх застосування.

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

1. Основні положення класичного та оперантного обумовлення.
2. Поняття «гештальт» у психології та його значення в терапії.

6. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

6.1. Викладач разом зі здобувачами підводять підсумки практичного заняття.

6.2. Викладач оголошує завдання на наступне практичне заняття.

## **Самостійна робота 8. Розвиток біхевіоризму та гештальт-терапії**

### **Завдання:**

#### ***1. Підготуватися до опитування з наступних питань:***

1. Біхевіоризм: витоки, основні положення та розвиток.
2. Гештальт-терапія: концепція та розвиток.

#### ***2. Підготувати реферати або доповіді з наступних тем:***

1. Основні положення класичного та оперантного обумовлення.
2. Поняття «гештальт» у психології та його значення в терапії.

#### ***3. Підготувати наочно-схематичні презентації:***

1. Створіть порівняльну таблицю мети, методів, підходів та технік біхевіоризму та гештальт-терапії.
2. Складіть кейс-сценарій (короткий опис ситуації) і запропонуйте план дій: один варіант – поведінковий, другий - гештальт-терапевтичний.

### **Література:**

*Основна:* 1, 2, 5, 7, 9, 10, 11, 12.

*Допоміжна:* 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 21, 28, 29, 30, 31, 35, 40.

## **Тема 8.Поява та розвиток гуманістичної та когнітивної психології у II пол. XXст.**

*Гуманістична психологія: витоки, принципи та розвиток.Когнітивна психологія: становлення, концепції та значення.*

### **1. Гуманістична психологія: витоки, принципи та розвиток**

Друга половина XX століття в історії психології позначена активною критикою панівних на той час шкіл – біхевіоризму та психоаналізу. У відповідь на їхні обмеження з'являються нові напрями, зокрема гуманістична та когнітивна психологія, які заклали основу сучасного розуміння особистості, свідомості, мислення, навчання і мотивації. Обидва підходи зробили значний внесок як у теоретичне осмислення психіки, так і в розвиток практичної психології та психотерапії.

Гуманістична психологія виникла в 1950–1960-х роках як «третя сила» – альтернатива психоаналізу (із його акцентом на патології та підсвідомому) і біхевіоризму (що знеособлював людину, зводячи її до механічних реакцій). Ініціаторами були Абрахам Маслоу, Карл Роджерс, Ролло Мей, Гордон Олпорт, які виступали за вивчення здорової, цілісної особистості, її потенціалу до росту, самореалізації, відповідальності.

Основні положення гуманістичної психології:

1. Людина – активна, свідома істота, яка має внутрішню тенденцію до самозростання, творчості та самоактуалізації.
2. Унікальність особистості: кожен індивід розглядається як неповторний, і його досвід не можна редукувати до механічних моделей.
3. Принцип «тут і тепер»: фокус на теперішньому досвіді, а не на минулому чи підсвідомому.
4. Суб'єктивність переживань: у центрі уваги – те, як людина переживає себе і світ, її особистісний смисл.
5. Свобода вибору і відповідальність: людина не просто реагує на стимули, вона приймає рішення і несе відповідальність за своє життя.

Основні представники та їх внесок у розвиток гуманістичної психології:

Абрахам Маслоу. Авторієрархії потреб, на вершині якої – самоактуалізація. Досліджував характеристики самоактуалізованих особистостей (творчість, цілісність, автентичність, потреба у трансценденції). Запровадив термін «позитивна психологія» задовго до її формалізації.

Карл Роджерс. Розробив клієнт-центровану терапію. Виділив умови ефективної терапії: емпатія, безумовне прийняття, автентичність терапевта. Підкреслював важливість «організмічного оцінювання» – вродженого механізму орієнтації людини на психологічно здорове.

Ролло Мей. Інтегрував екзистенційну філософію у психологію. Аналізував глибинні конфлікти людини: тривога, свобода, смерть, самотність. Ввів поняття «екзистенційної волі» та «сенсу буття».

Гуманістична психологія стала підґрунтям для позитивної психології, екзистенційної психотерапії, арт-терапії. Залишається фундаментальною у психотерапії, освіті, коучингу, соціальній роботі.

## **2. Когнітивна психологія: становлення, концепції та значення**

У середині XX ст. науковці виявили обмеження біхевіоризму: він не пояснював складних психічних процесів (мовлення, планування, мислення). Розвиток інформаційних технологій, математики, нейронаук та лінгвістики сприяв переходу психології до вивчення когнітивних процесів.

Поворот до мислення, сприйняття, пам'яті, уваги отримав назву когнітивної революції. Ключовим вважається 1956 рік – публікації Дж. Міллера, Н. Хомського, Г. Саймона, які спростували біхевіористські моделі.

Основні положення когнітивної психології:

1. Психіка як система обробки інформації: людина – активний інтерпретатор даних, що надходять через органи чуття.
2. Мислення як центральний процес: досліджуються логіка, вирішення проблем, прийняття рішень.

3. Модель «вхід – обробка – вихід»: запозичена з кібернетики, де психіка уподібнюється до комп'ютера.

4. Схеми і когнітивні структури: індивіди мають внутрішні схеми (концепти), які формують уявлення про світ і себе.

5. Методи дослідження – експериментальні, статистичні, комп'ютерні моделювання.

Основні представники:

Джордж Міллер. Відомий своєю роботою «Магічне число сім плюс-мінус два» (1956), де описав обмеження короткочасної пам'яті. Один з творців когнітивної науки як міждисциплінарної галузі.

Аарон Бек. Основоположник когнітивної терапії депресії. Виявив автоматичні думки й когнітивні викривлення як джерело емоційних розладів. Його метод став основою когнітивно-поведінкової терапії (КПТ).

Ульрік Найссер. Автор праці «Когнітивна психологія» (1967), що формалізувала цей напрям. Наголошував на взаємозв'язку між внутрішніми процесами і поведінкою.

Когнітивна психологія стала основою когнітивно-поведінкової терапії (CBT) – найпоширенішого терапевтичного підходу у світі. Розвинулася у когнітивну науку, яка включає психологію, нейронауки, штучний інтелект, лінгвістику. Інтегрується з нейропсихологією (когнітивна нейронаука), психологією розвитку, соціальною психологією.

### **Практичне заняття 9. Поява та розвиток гуманістичної та когнітивної психології у II пол. XXст.**

**Мета практичного заняття** – ознайомити здобувачів з ключовими ідеями гуманістичної та когнітивної психології, сформувати навички критичного аналізу та практичного застосування ідей гуманістичної та когнітивної психології.

#### **План практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача.



2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань.
3. Обговорення питання: «Гуманістична психологія: витоки, принципи та розвиток».
4. Обговорення питання: «Когнітивна психологія: становлення, концепції та значення».
5. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.
6. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

#### **Хід практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача – оголошення мети практичного заняття.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань:
  1. Порівняльна таблиця гуманістичного та когнітивного підходів: мети, технік, переваг та обмежень методів.
  2. Інфографіка спільних рис та відмінностей між гуманістичним та когнітивним підходами в психології.
  3. Тема для обговорення: «Гуманістична психологія: витоки, принципи та розвиток».
    - 3.1. Бліцопитування здобувачів.  
Перелік запитань для бліцопитування:
      3. Які соціокультурні та наукові фактори сприяли появі гуманістичної психології у 50–60-х рр. XX ст.?
      4. Як гуманістична психологія відрізняється від психоаналізу та біхевіоризму?
      7. Які принципи лежать в основі клієнтоцентрованої терапії Карла Роджерса?
- Підведення підсумків опрацьованого питання.

4. Тема для обговорення: «Когнітивна психологія: становлення, концепції та значення».

4.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Які основні дослідження та ідеї започаткували когнітивну революцію у психології?

2. Що таке «когнітивні схеми» та як вони впливають на поведінку людини?

3. У чому полягає суть моделі «подія - думка - емоція – поведінка» у когнітивному підході?

4. Які спільні риси та відмінності між гуманістичним та когнітивним підходами в психології?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

1. Основні положення гуманістичної психології.

2. Основні методи когнітивної терапії.

6. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

6.1. Викладач разом зі здобувачами підводять підсумки практичного заняття.

6.2. Викладач оголошує завдання на наступне практичне заняття.

## **Самостійна робота 9. Поява та розвиток гуманістичної та когнітивної психології у II пол. XXст.**

***Завдання:***

***1. Підготуватися до опитування з наступних питань:***

1. Гуманістична психологія: витоки, принципи та розвиток.

2. Когнітивна психологія: становлення, концепції та значення.

***2. Підготувати реферати або доповіді з наступних тем:***

1. Основні положення гуманістичної психології.
2. Основні методи когнітивної терапії.

### ***3. Підготувати наочно-схематичні презентації:***

1. Створіть порівняльну таблицю гуманістичного та когнітивного підходів: мети, технік, переваг та обмежень методів.
2. Створіть інфографіку спільних рис та відмінностей між гуманістичним та когнітивним підходами в психології.

### **Література:**

*Основна:* 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 12.

*Допоміжна:* 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 21, 28, 29, 30, 31, 35, 38.

## **Тема 9. Поява та розвиток психології в Україні**

*Історичні передумови розвитку психології в Україні. Формування наукової психології в Україні (кінець XIX – початок XX ст.). Основні напрямки сучасної української психології.*

### **1. Історичні передумови розвитку психології в Україні**

Психологія як наука в Україні має багаті історичні корені, що сягають ще часів Київської Русі, хоча як самостійна галузь вона оформилась лише у XIX–XX ст. Українська психологічна думка формувалася під впливом філософії, педагогіки, медицини, а пізніше – європейських психологічних шкіл. На сучасному етапі психологія в Україні є динамічною наукою, що охоплює як фундаментальні дослідження, так і прикладні напрямки.

У період середньовіччя психологічні ідеї розвивалися в межах богословської та етичної думки.

Іларіон Київський, Климент Смолятич – приділяли увагу душі, волі, моральному вибору.

У працях діячів Києво-Могилянської академії (Феофан Прокопович, Григорій Сковорода) уже виявляються зачатки психологічного аналізу внутрішнього світу людини.

У XVIII–XIX ст. психологія розвивалась переважно як розділ філософії та педагогіки. Значний внесок зробили:

1. Петро Лодій – викладав курс психології у Львівському університеті.

2. Костянтин Ушинський – розглядав психіку як предмет наукового аналізу в контексті виховання.

3. Іван Сеченов, Володимир Бехтерев (українського походження) зробили вагомий внесок у фізіологічні основи психіки.

## **2. Формування наукової психології в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)**

Перші спеціалізовані курси з психології почали викладатися у Київському, Харківському, Львівському університетах. З'являються лабораторії, пов'язані з експериментальною психологією.

- Олександр Лазурський – один із перших українських психологів, розробляв типологію особистості.
- Владимир Сербський – зробив внесок у юридичну психологію.
- Георгій Челпанов – учень Вундта, організував психологічну лабораторію в Києві у 1897 році.

Психологія в Україні активно переймала досвід:

- німецької експериментальної школи (В. Вундт, Г. Еббінгауз),
- французької психопатології (Ж. Шарко, П. Жане),

У 1920-х роках психологія в Україні переживала активне становлення:

У Харкові діяв Психоневрологічний інститут, працювали Л. Виготський, О. Леонт'єв, М. Ярошевський.

У Києві – Київський науково-дослідний інститут психології (заснований у 1926 р.), де працювали Г. Костюк, М. Шехтман [1].

У 1930–1950-х роках психологія в СРСР зазнала репресій і заборон. Відхилення від марксистської ідеології вважалося небезпечним. Заборонялися теорії Фрейда, гуманістична психологія, тестування. Проте Григорій Костюк продовжував наукову і педагогічну роботу, зосереджуючись на дитячій психології, пізнанні, навчанні.

## **3. Основні напрямки сучасної української психології**

Психологія відновлює свої позиції:

1. Створюються кафедри психології в університетах.
2. Проводяться дослідження в галузях педагогічної, медичної, соціальної психології.
3. В. Роменець розробляє гуманістичну концепцію особистості.

4. С. Максименко – автор концепції розвитку особистості в навчанні[2].

Після 1991 року психологія в Україні здобула самостійність і академічну свободу:

- створено Інститут психології імені Г. С. Костюка (НАН України);
- психологія активно інтегрується у медицину, освіту, військову справу, бізнес;
- впроваджуються методи гештальт-терапії, КПТ, психодрами, відкрито психологічні центри допомоги;
- зростає роль психології у воєнний період (після 2014 р.), зокрема в роботі з посттравматичними розладами (ПТСР), адаптацією ветеранів, підтримкою цивільного населення.

Виокремлюються галузі психології, насамперед:

- клінічна та медична психологія – допомога хворим, реабілітація, психотерапія;
- психологія травми і кризових станів – особливо актуальна у контексті війни;
- військова психологія – підготовка бійців, психодіагностика, адаптація;
- освітня психологія – підтримка учнів, студентів, інклюзія;
- психологія особистості – дослідження самореалізації, ідентичності, емоційної регуляції;
- психотерапевтична практика – впровадження сучасних методів (КПТ, гештальт, психоаналіз тощо).

### **Практичне заняття 10. Поява та розвиток психології в Україні**

**Мета практичного заняття** – ознайомити здобувачів з історією становлення психології як науки в Україні, розвинути навички критично аналізувати історичні події та наукові досягнення у контексті формування національної психологічної школи, сформувати інтерес до науково-психологічної спадщини України.

### **План практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань.
3. Обговорення питання: «Історичні передумови розвитку психології в Україні».
4. Обговорення питання: «Формування наукової психології в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)».
5. Обговорення питання: «Основні напрямки сучасної української психології».
6. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.
7. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

### **Хід практичного заняття:**

1. Вступне слово викладача – оголошення мети практичного заняття.
2. Презентація здобувачами виконаних наочно-схематичних завдань:
  1. Схематична презентація хронології розвитку психології в Україні.
  2. Інфографіка: «Психологічні ідеї Костюка / Максименка / Зінченка /Беха та їх внесок у розвиток психологічної науки».
3. Тема для обговорення: «Історичні передумови розвитку психології в Україні».
  - 3.1. Бліцопитування здобувачів.  
Перелік запитань для бліцопитування:
    1. Які філософські та культурні чинники впливали на формування психологічної думки в Україні в XIX – на поч. XX ст.?
    2. Яку роль відіграли українські просвітники (наприклад, Г. Сковорода) у зародженні психологічних ідей?
    3. Яке значення для української психології мали університети Києва, Львова, Харкова, Одеси у XIX – XX ст.?

4. Які наукові напрями переважали у період формування української психології як дисципліни?

5. Які галузі психології (педагогічна, вікова, медична тощо) розвивалися першими в Україні, і чому?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

4. Тема для обговорення: «Формування наукової психології в Україні (кінець XIX – початок XX ст.)».

4.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Які чинники сприяли переходу від філософської до експериментальної (наукової) психології в Україні наприкінці XIX ст.?

2. Яку роль у формуванні наукової психології відіграв Костянтин Ушинський?

3. Назвіть перші психологічні лабораторії в Україні та їх значення.

4. Хто з вітчизняних учених адаптував або розвивав ідеї В. Вундта, І. Сеченова, І. Павлова в українському контексті?

5. Які психологічні напрями (асоціанізм, інтроспекція, педагогічна психологія) домінували в цей період?

6. Чим відзначився Григорій Костюк у період початку XX століття як вчений і популяризатор психології?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

5. Тема для обговорення: «Основні напрямки сучасної української психології».

5.1. Бліцопитування здобувачів.

Перелік запитань для бліцопитування:

1. Назвіть провідні українські наукові школи або центри, що працюють у галузі психології.

2. Хто з сучасних українських психологів є провідним фахівцем у галузі вікової (педагогічної, клінічної психології)?



3. Як війна та соціальні кризи вплинули на запити до психології в Україні в останнє десятиліття?

4. Які сучасні українські дослідження або підходи в психології мають міжнародне визнання?

5. Які тенденції спостерігаються у розвитку психотерапевтичної практики в Україні (наприклад, КПТ, гештальт, арттерапія)?

6. Як українська психологія реагує на глобальні виклики: цифровізацію, пандемії, посттравматичний досвід?

Підведення підсумків опрацьованого питання.

6. Заслуховування рефератів (доповідей, есе) здобувачів та їх обговорення.

1. Основні етапи становлення психології як науки в Україні.

2. Сучасні напрями психології в Україні.

7. Заключне слово викладача. Підведення підсумків практичного заняття. Оголошення оцінок. Відповіді на запитання здобувачів. Оголошення завдання на наступне практичне заняття.

7.1. Викладач разом зі здобувачами підводять підсумки практичного заняття.

7.2. Викладач оголошує завдання на наступне практичне заняття.

## **Самостійна робота 10. Поява та розвиток психології в Україні**

### ***Завдання:***

#### ***1. Підготуватися до опитування з наступних питань:***

1. Історичні передумови розвитку психології в Україні.

а. Формування наукової психології в Україні (кінець XIX – початок XX ст.).

б. Основні напрями сучасної української психології.

#### ***2. Підготувати реферати або доповіді з наступних тем:***

1. Основні етапи становлення психології як науки в Україні.

2. Сучасні напрями психології в Україні.

#### ***3. Підготувати наочно-схематичні презентації:***

1. Створіть схематичну презентацію хронології розвитку психології в Україні.

2. Створити інфографіку: «Психологічні ідеї Костюка / Максименка / Зінченка / Беґа та вкажіть їх внесок у розвиток психологічної науки».

**Література:**

*Основна:* 1, 2, 5, 7, 9, 10, 11, 12.

*Допоміжна:* 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 15, 21, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 37.

**Зразки тестових завдань**  
**з курсу «Історія психології»:**

1. Перша експериментальна психологічна лабораторія була заснована в Німеччині у 1879 р.:

- А. В. Вундтом;
- Б. І. П. Павловим;
- В. З. Фрейдом;
- Г. А. Адлером.

2. Психологія це:

А. Наука про виникнення і функціонування в діяльності індивідів психічного відображення реальності;

Б. Наука про закономірності, механізми і факти психічного життя людини і тварин;

- В. Усі відповіді правильні;
- Г. Усі відповіді неправильні.

3. «Полотна художника чимало розповіли про нього як про особистість» Описано метод:

- А. Природного спостереження;
- Б. Тесту;
- В. Вивчення продуктів діяльності;
- Г. Експерименту.

4. Напрямок психології, що вивчає роль і дію неусвідомлюваних чинників, що визначають потреби й потяги особистості, її поведінку, – це:

- А. Біхевіоризм;
- Б. Структурна психологія;
- В. Психоаналіз;
- Г. Гуманістична психологія.

5. Сучасна психологія свої дослідження базує на:

- А. Спостереженні та експериментах;
- Б. Спробах і помилках;

В. Інтуїції;

Г. Інсайті.

6. «Завдання для учнів підібрані спеціально з метою виявлення рівня кмітливості та вміння логічно мислити». Описано метод:

А. Природного спостереження;

Б. Тесту;

В. Вивчення продуктів діяльності;

Г. Експерименту.

7. «Люди від природи – хороші» – зазначають теоретики:

А. Психоаналізу;

Б. Гуманістичної течії;

В. Гештальтпсихології;

Г. Біхевіоризму.

8. Оберіть правильний варіант відповіді стосовно біхевіоризму:

А. Предметом дослідження має несвідомі бажання людини;

Б. Орієнтується на розкриття усіх потенційних можливостей людини;

В. Використовує схему «стимул – реакція»;

Г. Розуміє гештальт як форму, структуру, цілісну конфігурацію.

9. Засновником психоаналізу вважається:

А. А. Маслоу;

Б. К. Роджерс;

В. З. Фрейд;

Г. Дж. Морено.

10. Засновником клієнт центреного підходу вважається:

А. А. Маслоу;

Б. К. Роджерс;

В. З. Фрейд;

Г. Дж. Морено.

11. Засновником гештальттерапії вважається:

А. А. Маслоу;

Б. К. Роджерс;

В. З. Фрейд;

Г. Ф. Перлз.

12. Засновником вчення про темперамент вважається:

А. Аристотель;

Б. Гіпократ;

В. Сократ;

Г. Геракліт.

13. Засновником біхевіористичного напрямку вважається:

А. Е. Берн;

Б. Ф. Перлз;

В. З. Фрейд;

Г. Уотсон.

14. Засновником когнітивного напрямку вважається:

А. Е. Берн;

Б. Ф. Перлз;

В. З. Фрейд;

Г. А. Бандура.

15. Засновником екзистенційного напрямку вважається:

А. Е. Берн;

Б. Уотсон;

В. А. Бандура;

Г. Ролло Мей.

16. Індивідуальне поєднання стійких психічних особливостей особистості, що визначають типові для неї способи поведінки і життєдіяльності в конкретних ситуаціях – це:

А. Характер;

Б. Темперамент;

В. Спрямованість;

Г. Здібності.

17. Відношення до людей, до діяльності, приватної власності, а також відношення до себе входять до структури:

- А. Характеру;
- Б. Діяльності;
- В. Свідомості;
- Г. Здібностей.

18. Процес використання людиною мови з метою спілкування:

- А. Спілкування;
- Б. Мовлення;
- В. Мова;
- Г. Діяльність.

19. Спонування до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб, у яких виявляється активність суб'єкта, – це:

- А. Мотив;
- Б. Ціль;
- В. Мета;
- Г. Звичка.

20. Точний і надійний метод психологічного дослідження, який дає змогу довільно спричинити те чи інше психічне явище, вплинути на його перебіг, зареєструвати все за допомогою спеціальних приладів, – це:

- А. Природний експеримент;
- Б. Тест;
- В. Лабораторний експеримент;
- Г. Включене спостереження.

**Ключ правильних відповідей:**

| №  | відповідь | №   | відповідь | №   | відповідь | №   | відповідь |
|----|-----------|-----|-----------|-----|-----------|-----|-----------|
| 1. | А         | 6.  | Б         | 11. | Г         | 16. | А         |
| 2. | Б         | 7.  | Б         | 12. | Б         | 17. | А         |
| 3. | В         | 8.  | В         | 13. | Г         | 18. | Б         |
| 4. | В         | 9.  | В         | 14. | Г         | 19. | А         |
| 5. | А         | 10. | Б         | 15. | Г         | 20. | В         |

**Питання для підготовки до заліку  
з дисципліни «Історія психології»**

1. Охарактеризуйте історію психології як науку: її предмет, завдання та місце в системі наукових знань.
2. Визначте основні етапи становлення психології як науки.
3. Проаналізуйте методологічні основи історії психології.
4. Дайте загальну характеристику психології періоду античності.
5. Розкрийте психологічну природу анімізму.
6. Проаналізуйте філософсько-психологічні погляди представників Мілетської школи.
7. Охарактеризуйте внесок Алкмеона в пізнання психіки людини.
8. Охарактеризуйте філософсько-психологічну систему Емпедокла.
9. Визначте основні положення вчення Анаксагора.
10. Охарактеризуйте атомістичну філософсько-психологічну концепцію Демокріта.
11. Проаналізуйте філософську і медичну школу Гіппократа.
12. Розкрийте зміст філософсько-етичної системи Сократа.
13. Охарактеризуйте ідеалістичні погляди Платона на душу і пізнання.
14. Визначте основні положення вчення Аристотеля про душу.
15. Охарактеризуйте погляди Аристотеля на розвиток пізнавальних процесів.
16. Проаналізуйте вчення стоїків про створення світу.
17. Розкрийте погляди стоїків на здібності душі.
18. Охарактеризуйте етику стоїків та їхнє вчення про афекти.
19. Розкрийте уявлення Епікура про природу і душу.
20. Охарактеризуйте погляди Лукреція Кара на матеріальність світу та структуру душі.
21. Дайте характеристику Олександрійській школі лікарів.
22. Охарактеризуйте психофізіологічні погляди Клавдія Галена.

23. Проаналізуйте теолого-містичні підходи до пояснення природи душі.
24. Дайте загальну характеристику психології в епоху Середньовіччя.
25. Охарактеризуйте основні здобутки арабомовної науки у галузі психології.
26. Визначте особливості виникнення і розвитку психології в країнах Сходу (Китай, Індія, Японія).
27. Проаналізуйте інтерпретацію ідей Аристотеля у вченні Фоми Аквінського.
28. Охарактеризуйте критику томізму у працях Д. Скота, Р. Бекона, В. Оккама.
29. Розкрийте особливості розвитку психології в епоху Відродження.
30. Охарактеризуйте основні тенденції розвитку філософії і психології у XVII столітті.
31. Проаналізуйте філософсько-психологічну систему Р. Декарта.
32. Охарактеризуйте матеріалістичну концепцію Т. Гоббса.
33. Розкрийте зміст вчення Б. Спінози про психіку.
34. Охарактеризуйте сенсуалізм Дж. Локка.
35. Проаналізуйте ідеалізм Г. Лейбніца.
36. Охарактеризуйте виникнення та розвиток асоціативної психології у XVIII столітті (Д. Гартлі, Д. Берклі, Д. Юм).
37. Проаналізуйте класичні теорії асоціативної психології (Т. Браун, Дж. Мілль, І. Гербарт, Дж. С. Мілль, Г. Спенсер).
38. Охарактеризуйте внесок представників французького матеріалізму у розвиток психологічних ідей (Е. Кондільяк, Ж. Ламетрі, Д. Дідро, П. Гольбах, К. Гельвецій).
39. Визначте внесок німецьких мислителів (Х. Вольфа, І. Канта) у розвиток психології.



40. Проаналізуйте природничо-наукові передумови становлення психології як самостійної науки.
41. Охарактеризуйте виникнення перших експериментальних розділів психології.
42. Визначте особливості становлення структуралізму й функціоналізму як шкіл психології.
43. Проаналізуйте внесок Вюрцбурзької школи в розвиток експериментальної психології.
44. Охарактеризуйте діяльність французької психологічної школи XIX ст.
45. Визначте зміст і значення описової психології 19–20 ст.
46. Охарактеризуйте розвиток психології розвитку як окремої галузі.
47. Проаналізуйте становлення етнічної психології.
48. Охарактеризуйте виникнення та розвиток соціальної психології.
49. Розкрийте основні етапи розвитку диференціальної психології.
50. Проаналізуйте методологічну кризу психології XX століття.
51. Дайте загальну характеристику біхевіоризму.
52. Охарактеризуйте основні ідеї гештальтпсихології.
53. Розкрийте зміст глибинної психології та теорії З. Фрейда.
54. Охарактеризуйте аналітичну психологію К. Юнга.
55. Проаналізуйте індивідуальну психологію А. Адлера.
56. Охарактеризуйте еволюцію необіхевіоризму і неофрейдизму.
57. Визначте основні теорії гуманістичної психології (Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Роджерс).
58. Охарактеризуйте становлення когнітивної психології (Д. Міллер, У. Найссер, Г. Келлі).
59. Проаналізуйте зародження російської психології та основні тенденції її розвитку.
60. Охарактеризуйте виникнення і розвиток експериментальної психології в Росії.

61. Розкрийте зміст і значення педології та розвитку психології в 20–40-х роках ХХ ст.
62. Проаналізуйте психологічні погляди Г.І. Челпанова.
63. Охарактеризуйте становлення радянської вікової і педагогічної психології.
64. Визначте основні напрями розвитку радянської психології другої половини ХХ ст.
65. Проаналізуйте внесок Л.С. Виготського у розвиток психології.
66. Охарактеризуйте підхід С.Л. Рубінштейна до історії психології та його концепцію вчинку.
67. Проаналізуйте теорію провідної діяльності та розвиток психіки у працях О.М. Леонтьєва.
68. Охарактеризуйте теорію поетапного формування розумових дій П.Я. Гальперіна.
69. Розкрийте концепцію Б.Г. Ананьєва: людина як суб'єкт діяльності.
70. Проаналізуйте вчення Ф. Прокоповича про творчу особистість.
71. Охарактеризуйте психологію вчинку у працях С. Кулябка та С. Калиновського.
72. Проаналізуйте феноменологію самопізнання у філософії Г. Сковороди.
73. Розкрийте ідеї вселюдського у працях Я. Козельського.
74. Охарактеризуйте зв'язок історії психології та історії культури в працях Г.С. Костюка.
75. Проаналізуйте теорію «історичної рефлексії» М.Г. Ярошевського.

## **ФОРМИ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ**

**Поточний контроль** здійснюється під час проведення практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувачів до виконання конкретної роботи. При поточному контролі оцінці підлягають: рівень теоретичних знань та вміння працювати з науковою літературою, знання матеріалу, продемонстрованого у виконаних індивідуальних завданнях; обґрунтованість висновків, а також самостійність та повнота вирішення практичних завдань та аналізу матеріалів; активність та систематичність роботи на заняттях; результати виконання домашніх завдань, тестів, експрес-опитувань тощо.

Форми проведення поточного контролю: усне опитування здобувачів, вирішення практичних завдань, тестові завдання (для зацікавленості у навчанні, розвитку здібностей здобувачів може бути передбачено виконання інших, індивідуальних для кожного здобувача завдань).

**Проміжний контроль** проводиться після вивчення відповідних тем або блоку тем з метою з'ясування ступеню засвоюваності здобувачів відповідного об'єму опрацьованого та вивченого матеріалу та подальшої оцінки рівня отриманих знань. Форми проведення проміжного контролю: контрольна робота, експрес-контроль на лекціях, тестове опитування, співбесіда (усне спілкування).

**Підсумковий контроль** у формі заліку.

## КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ

Оцінка виставляється за національною чотирибальною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». При оцінці за основу слід брати повноту і правильність виконання завдань.

1. Оцінка «5» (відмінно) ставиться в тому разі, коли відповідь здобувача правильна, повна, послідовна, логічна; здобувач впевнено володіє фактичним матеріалом з усього курсу, вміє застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань.

2. Оцінка «4» (добре) ставиться в тому разі, коли відповідь правильна, послідовна, логічна, але здобувач допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань.

3. Оцінка «3» (задовільно) ставиться у тому разі, коли здобувач володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки.

4. Оцінка «2» (незадовільно) ставиться в тому разі, коли здобувач виявляє незнання більшої частини фактичного матеріалу або відмовляється відповідати на поставлені питання.

### Шкала оцінювання: національна та ECTS

| 100-бальною<br>шкалою                                                                                                                                                                                                           | Шкала за<br>ECTS | За національною шкалою |                  |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------|------------------------|------------------|
|                                                                                                                                                                                                                                 |                  | Екзамен                | Залік            |
| 90-100                                                                                                                                                                                                                          | A                | Відмінно               | зараховано       |
| 82-89                                                                                                                                                                                                                           | B                | Добре                  |                  |
| 74-81                                                                                                                                                                                                                           | C                |                        |                  |
| 64-73                                                                                                                                                                                                                           | D                | Задовільно             |                  |
| 60-63                                                                                                                                                                                                                           | E                |                        |                  |
| 35-59                                                                                                                                                                                                                           | Fx               | Незадовіль<br>но       | Не<br>зараховано |
| 1-34                                                                                                                                                                                                                            | F                |                        |                  |
| Оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти щодо опанування навчальної дисципліни здійснюється відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська юридична академія». |                  |                        |                  |

## РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ:

### ОСНОВНІ:

1. Вавринів О.С. Організація та проведення психологічних і соціально-психологічних досліджень : практичний посібник. ЛьвДУВС, 2023. 116 с.
2. Волошина В.В., Волинська Л.В., Ставицька С.О. Загальна психологія: Практикум: Навч. посібник. 7-ме вид. К.: Каравела, 2021. 280с.
3. Емоції / упор. ТОВ «Видавництво «Моноліт Бізз»». Харків: Моноліт Бізз, 2024. 240 с.
4. Курило В. О. Клінічна медична психологія : навчальний посібник /В. О. Курило. Львів : Видавець Марченко, 2020. 48 с.
5. Пісоцький В. П., Горянська А. М. Т11 Теоретичні питання вікової психології : навчальний посібник для закладів вищої освіти; 2-е вид., випр. і доповн. / В. П. Пісоцький, А. М. Горянська. 2023. 232 с.
6. Психологія емоцій та почуттів: підручник. / [О.М. Цільмак, Ю.І. Шмаленко, Н.Е. Мілорадова, С.О. Гарькавець та ін.] за загальною ред. О.М. Цільмак., Одеса: 2024., 420 с.
7. Співак Л., Османова А. Психодіагностика в клінічній психології. Київ: Університет «Україна», 2023. 228 с.
8. Терен Р. Влада емоцій. Як керувати своїми почуттями / Ренді Терен. Київ: Вид. дім «СВАРОГ», 2023. 302 С.
9. Титаренко Т.М. Сучасна психологія особистості: Навчальний посібник. 2–ге вид., стереотипне. К.: Каравела, 2021. 372с.
10. Токарева Н. М. Історія психології: від витоків до епохи Просвітництва: підручник для здобувачів освіти ступеня бакалавра освітньо-професійної програми 053 Психологія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2022 (Частина І). 384 с.
11. Цільмак О.М. Технології психологічного консультування : підручник / О. М. Цільмак ; підрозд. 2.4.2 у співавт. з А. Д. Онішкевич.

Одеса : Астропринт, 2023. 212 с. з іл. (Серія «Психотехнології») ISBN 978–966–927–907–1

12. Чумак О.О., Товстуха О.М. Психодіагностика: навчально-методичний посібник Полтава : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2024. 121 с.

### ДОПОМІЖНІ:

1. Ануфрієва Н.М., Зелінська Т.М., Єрмакова Н.О. Соціальна психологія: Навч. посібник. 4-те вид. К.: Каравела, 2020. 370 с.

2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник [електронне видан-ня]: Дніпро: Середняк Т. К., 2021, 162 с.

3. Вікова психологія: Хрестоматія: Навч. посібник / Л.В. Долинська, Т.М. Лисянська та ін. 3-тє вид., стереотипне. Київ: Каравела, 2020. 488 с.

4. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. 6-те вид./ О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. К: Каравела, 2020. 400 с.

5. Гендерна психологія: навч. посібник: рекомендовано МОН України / М.Г. Ткалич, Київ: Академвидав, 2011. 249 с.

6. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2019. 512 с.

7. Джежик О.В., Папінян В.В. Особливості синхронного викладання навчальних дисциплін «Загальна психологія» та «Історія психології»./ О.В. Джежик, В.В. Папінян // Вісник Львівського університету: Видавничий дім «Гельветика», 2024. Вип. 19. Серія «Психологічні науки». С. 26-31. DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2024.19.4>

8. Джежик О.В., Папінян В.В. Деякі аспекти професійної підготовки психологів-практиків в цифрову еру: матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. [«Трансформація українського суспільства в цифрову еру»], (м. Одеса. 22 березня 2024 року). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 73-76 DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-389-0-19>

9. Диференційна психологія: підручник для студентів вищих навчальних закладів/ за заг. ред. академіка С.Д. Максименка, Київ.: Слово, 2013. 600с.
10. Долинська Л.В., Співак Л.М. Геронтопсихологія: Практикум. Хрестоматія: Навч. посіб. 3-тє вид., доповнене. К.: Каравела, 2021. 248с.
11. Євдокімова О. О. Історія психології : навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. Харків : Константа, 2020. 320 с.
12. Євдокімова, О. О., Кобилко Н.А. Психодіагностичні матеріали в допомогу психологу поліції : метод. посіб. : Ч. 1. Харків : Факт, 2023. 136 с.
13. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 7-е вид., виправ. та доповн. Київ: Каравела, 2021. 464 с.
14. Загальна психологія: Хрестоматія: Навч. посіб. – 5-те вид./ О.В. Скрипченко, Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. К.: Каравела, 2019. 640с.
15. Загальна психологія : навч. посібник. Київ : Центр учбов. літ., 2020. 296 с.
16. Історія психології: від античності до початку ХХ століття : навч. посібник / Авт-уклад. О. П. Коханова, 2016. НВП «Інтерсервіс». 235 с.
17. Калениченко Р. А. Педагогічна психологія: навч. посіб. / Р. А. Калениченко. Київ : КНУБА, 2023. 196 с.
18. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку дитини в роботі педагога ( вчителя, вихователя): Навч. посібник. 3-тє вид., стереот. Київ: Каравела, 2021. 248с.
19. Кокун О.М., Мороз В.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О. Збірник психодіагностичних методик для професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України : метод. посіб. К. : Видавничий дім «Освіта України», ФОП Маслаков Руслан Олексійович, 2021. 74 с.

20. Короход Я.Д., Третякова Т.М. Історія психології: навч.-метод. рекомендації для студентів бакалаврського рівня спеціальності «Психологія» / Я.Д. Короход, Третякова Т.М. Одеса: Фенікс, 2019. 38 с.
21. Кудряшева, Л. А. Педагогіка та психологія : [посібник]. Київ : Сварог, 2021. 160 с.
22. Лефтеров В. О., Лазор К. П. Основи науково-дослідної роботи в галузі психології : методичні рекомендації для самостійної роботи здобувачів [Електронне видання]. Одеса: Фенікс, 2020. 38 с. Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13457>. DOI 10.32837/11300.13457
23. Лукашевич М.П., Семігіна Т.В. Соціальна робота (теорія і практика): Підручник. 2-ге вид. К.: Каравела, 2020. 368 с.
24. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Менеджмент соціальної роботи: Теорія і практика: Навч. посіб. 3-тє вид., стереотипне. К.: Каравела, 2020. 296 с.
25. Лукашевич М.П., Туленков М.В., Яковенко Ю.І. Л 84 Соціологія. Основи загальної, спеціальних і галузевих теорій: Підручник. 4-те вид. К.: Каравела, 2018. 544с.
26. Лукашевич М.П., Шандор Ф.Ф. Соціологія соціальної роботи: Теорія і практика. Навчальний посібник. 3 – тє вид., стереот. К.: Каравела, 2021. 212с.
27. Мартинюк І.А. Патопсихологія. Практикум (навч. посіб. для студ. вищ. закладів) / Ірина Анатоліївна Мартинюк. Друге видання, стереотипне. К.: Каравела, 2019. 184 с.
28. Медична психологія. Еталон практичних навичок : навч. посіб. / О. С. Чабан, О. О. Хаустова, В. Ю. Омелянович. Львів : Магнолія 2006, 2024 352 с.
29. Мельничук О.Б. Основи психоконсультування та психокорекції / Оксана Богданівна Мельничук // [Навчальний посібник для студентів подвійних спеціальностей із спеціальністю «Практична психологія» та



спеціалізацією «Соціально – психологічна реабілітація»], 2-е вид. Київ: Каравела, 2019. 390с.

30. Москалець В.П. Психологія особистості : підручник / Київ – Івано-Франківськ «Нова Зоря», 2020. 435 с.

31. Піщевська Е. В. Історія психології : методичні рекомендації до спеціального курсу для студентів спеціальності 053 «Психологія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Е. В. Піщевська, В. О. Сулова, А. І. Уханова. Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 36 с.

32. Савицька О.В., Співак Л.М. Етнопсихологія: Навч. посібн. 4-те вид., К.: Каравела, 2019. 264 с.

33. Ставицька С.О., Волошина В.В. Соціальна психологія: практикум: Навч. посібник. 3 – те вид., стереотипне. К.: Каравела, 2019. 320с.

34. Татьянчиков А.О. Бедан В.Б. Психодіагностика: навчально-методичні рекомендації (в допомогу до самостійної роботи для здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра факультету психології, політології та соціології) ; кафедра психології НУ «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2021. 59 с.

35. Тертична Н.А. Історія психології. Київ : Книга плюс, 2018. 138 с.

36. Туленков М.В. Сучасні соціальні теорії управління: Навч. посібник. Київ : Каравела, 2021. 504 с.

37. Dzhezhik, O., Falkovskiy, A. (2019). Formation of the modern concept of Europe in the context of neoinstitutionalism. *Baltic Journal of Economic Studies*, Vol. 5, No. 4.P. 221–226. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-4-221-226>

38. BondarenkoV., OkhrimenkoI., YevdokimovaO., SydorchukN., DzhezhykO., BoichukI., KalashnikN., KozlovetsM., SlyusarV., PavlenkoV., BirukN., VerbovskiyI., BloshchynskiyI. (2020). Professional Skills and Competencies of the Future Police Officers. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, Vol. 9, No. 5.P. 35–43. DOI: 10.26655/IJAEP.2020.5.1

39. Dzhezhyk, O., Voloshenko, M. & Azarkina, A. (2020). The Method of Forming the Health-Saving Competence of Pedagogical Universities' Students. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(1), 198-208. DOI:10.18662/rrem/209

40. Zhylin, M., Bondarevych, S., Kotliar L., Dikol-Kobrina O. & Dzhezhyk O. (2024). Emotional Intelligence and Leadership Succession Planning: Strategies for Identifying and Developing Future Leaders. *Journal of Curriculum and Teaching*, Vol. 13, No. 3, 2024. pp. 46-64. DOI:10.5430/jct.v13n3p46

### **РЕСУРСИ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ:**

1. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.

2. <https://dspace.onua.edu.ua> - Репозитарій (відкритий електронний архів) Національного університету «Одеська юридична академія».

3. <https://lib.iitta.gov.ua/view/divisions/ins=5Fspe=5Fped/> – Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України

4. [www.dnpb.gov.ua/](http://www.dnpb.gov.ua/) – Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського.

5. <https://www.apa.org> - American Psychological Association (APA).

6. <https://www.efpa.eu> - European Federation of Psychologists' Associations.

7. <https://iaapsy.org> - International Association of Applied Psychology.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

*Ольга Володимирівна Джежик*

*Катерина Миколаївна Король*

## **ІСТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ**

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК**

**для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
спеціальності 053 «Психологія» / С4 «Психологія»**

*Електронне видання*

В авторській редакції